

RADOVI

ŠUMARSKOG FAKULTETA I INSTITUTA ZA ŠUMARSTVO U SARAJEVU

Djapić dr D.: KOMPLEKSNO PROUČAVANJE EKONOMIKE PROIZVODNJE
I FINANSIJSKE SITUACIJE ŠUMSKO-PRIVREDNIH ORGANIZACIJA
RESEARCH ON COMPLEX ECONOMIC AND FINANCIAL SITUATION
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FOREST ENTERPRISES

Vučijak dr S.: ORGANIZACIJA ŠUMARSKE SLUŽBE U BIH
ZA VRIJEME OTOMANSKE I AUSTROUGARSKE VLADAVINE
L'ORGANISATION DU SERVICE FORESTIER EN BOSNE ET HERZEGOVINE
PENDANT LE REGNE TURQUE ET AUTRICHE - HONGROIS

ТРУДЫ

Лесного факультета и Института лесного хозяйства в Сараево

WORKS

of the Faculty of Forestry and Institute for Forestry of Sarajevo

TRAVAUX

de la Faculté Forestière et de l'Institut des recherches forestières
de Sarajevo

ARBEITEN

der Forstlichen Fakultät und Institut für Forstwesen in Sarajevo

Redaktion — Redaction

Sarajevo, Zagrebačka 20 — SFR Jugoslavija

Издание Лесного факультета и Института лесного
хозяйства в Сараево

Edition of the Faculty of Forestry and Institute for Forestry
in Sarajevo

Edition de la Faculté Forestière et de l'Institut des recherches
forestières à Sarajevo

Ausgabe der Forstlichen Fakultät und Institut für Forstwesen
in Sarajevo

SARAJEVO, 1970.

R A D O V I
ŠUMARSKOG FAKULTETA
I INSTITUTA
ZA ŠUMARSTVO
U SARAJEVU

GODINA XIII (1968)

Knjiga 13. sveska 1-2.

Sarajevo. 1970.

Uređuje:

**Komisija za redakciju naučnih i ostalih publikacija
Šumarskog fakulteta i Instituta za šumarstvo u Sarajevu:**

Prof. dr Pavle Fukarek, predsjednik i odgovorni urednik

Prof. dr Ostoja Stojanović, sekretar i tehnički urednik

Prof. dr Konrad Pintarić

Prof. dr Sreten Vučijak

Dr Loti Manuševa, viši naučni saradnik

Branko Fabijanić, asistent

Čedomir Burlica, asistent

Tiraž: 500 komada

**Uredništvo i administracija: Šumarski fakultet, Sarajevo
Zagrebačka 20-tel. (071) 39-422**

Štampa: »Zadrugar« Novinsko izdavačko preduzeće — Sarajevo

Za štampariju: Bulić Ante

Djapić dr D.:

KOMPLEKSNO PROUČAVANJE EKONOMIKE PROIZVODNJE
I FINANSIJSKE SITUACIJE ŠUMSKO-PRIVREDNIH ORGANIZACIJA
RESEARCH ON COMPLEX ECONOMIC AND FINANCIAL SITUATION
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FOREST ENTERPRISES

1. UVODNA RAZMATRANJA

Šumsko-privredne organizacije su tek u novije doba dobile karakter preduzeća, pa je istraživanje ekonomskih zakonitosti u ovoj oblasti bilo do sada zapostavljeno. Vrlo malo je radjeno na ovim problemima. Postoje neki izolirani pokušaji koji nisu kompleksno obradili pomenuta pitanja. Bilo je potrebno početi sistematsko istraživanje, da bi se mogli dobiti rezultati šireg značaja. Tek zadnjih mjeseci 1963. godine započeti su i izvršeni pripremni radovi za sistematičnija istraživanja u okviru ove tematike. Za iznalaženje sigurnijih zaključaka bila bi potrebna dugoročnija istraživanja, jer se samo u dužem promatranju mogu uočiti određene ekonomske zakonitosti naročito u oblasti šumarstva, čiji se veliki dio proizvodnje odigrava u okviru dugogodišnjeg ciklusa.

Istraživanje je vršeno u 1964. i 1965. godini na temelju podataka završenih proizvodnja prethodnih godina. U 1965. godini izvršena je u Jugoslaviji privredna reforma, koja predstavlja novu etapu u našem privrednom sistemu. Ona će naročito djelovati u grani šumarstva kao sirovinskoj oblasti privrede.

Privredna reforma već vrši i u budućem periodu će izvršiti velike promjene u oblasti privrede, pa će se dosadašnje ekonomske zakonitosti izmijeniti. Prema tome raniji podaci se neće moći komparirati sa novim.

Stoga se ovaj rad zaokružuje sa podacima iz 1962., 1963. i 1964. godine odnosno za trogodišnji period za koji se podaci mogu analitički komparirati. Naime, krajem 1961. godine izvršena je reorganizacija šumarstva, pa je šumarstvo prešlo sa budžetskog na poslovanje po privrednom računu. Tada je naročito u Bosni i Hercegovini proširen obim poslovanja šumarstva uključivanjem iskorištavanja šuma u privredne organizacije šumarstva.

Uporedo sa reorganizacijom šumarstva izvršena je izmjena i u izvorima finansiranja šumarstva.

Raniji novčani brutoprodukt uzgojnog šumarstva sastojao se uglavnom od cijene drveta u šumi na panju, odnosno iz takozvane šumske takse. Baš u ovom vremenu uvedena je nova ekonomska kategorija amortizacije za regeneraciju šuma, koja je u odredjenom smislu zamjenila izvjesne funkcije šumske takse, kao izvora finansiranja uzgojnog šumarstva. U navedenom periodu, tj. od 1961. godine dalje - kategorija šumske takse kao cijene drveta u šumi na panju nije više obavezna ekonomska kategorija. A isto tako prestao je kao izvor finansiranja za šumarstvo specifičan Fond za unapredjenje šumarstva, koji je naročito bio važan izvor finansiranja investicija šumarstva.

Uvodjenje privredne reforme u 1965. godini, a time i promjene koja će proizaći i u privredi šumarstva tražilo bi da se ova istraživanja nastave.

No, pošto su sredstva za istraživanje bila predviđena samo za ovaj period, to će se u ovom radu iznijeti analize, odnosno studija, za period: 1962., 1963. i 1964. godine. Za te godine su se mogli izanalizirati i obračunati podaci o poslovanju šumarstva vodjenog u okviru i sistemu preduzeća.

Iako je ovaj period dosta kratak za ovakvu studiju, on ima tu pozitivnu stranu što je zaokružen, jer je 1962. godina početna godina u kojoj se kroz cijelu godinu šumsko-privredne organizacije poslovale kao preduzeća, što je takodjer i dalje nastavljeno u daljnim godinama 1963. i 1964. godini i to na sličan način, dok se u 1965. godini već mijenja situacija uvodjenjem privredne reforme. Tako navedene tri godine (1962., 1963. i 1964.) predstavljaju period, koji se može promatrati kao cjelina, gdje se mogu i komparirati elementi i rezultati poslovanja.

Pošto ranije nije bilo ovakvih istraživanja, ova analiza može poslužiti kao pionirska studija ekonomskih zakonitosti u ovoj grani privrede.

2. PODRUČJE ISTRAŽIVANJA

Istraživanja su, prema programu, predviđena da posluže za proučavanje kretanje sredstava i dohodaka, za proučavanje indikatora rentabilnosti, akumulativnosti, organskog sastava sredstava itd. u oblasti šumske privrede. Naročito se

polagala važnost, da se ustanove karakteristike u ekonomici i finansijskoj situaciji šumarstva gdje se podrazumjeva šumskouzojno gospodarenje zajedno sa iskorištavanjem šuma. Tokom istraživanja vršen je obilazak pojedinih šumsko-privrednih organizacija u karakterističnim područjima, da bi se uočile specifičnosti u ekonomici proučavane oblasti.

U toku pomenutog perioda vršeno je obračunavanje, prikupljanje i analiza podataka poslovanja šumsko-privrednih organizacija kao i obračunavanje i analiza podataka iz materijala i dokumenata banaka, poslovnih udruženja i drugih statističkih podataka iz oblasti koja se proučava, kao i oblasti koje služe za komparaciju.

Kod ovih analiza uzeta je u razmatranje, pored užeg šumarstva, i prerada drveta kao i proizvodnja celuloze, tj. grane koja se bave proizvodnjom šumskih, odnosno, drvnih proizvoda, a koje imaju različit i karakterističan organski sastav sredstava. Takodjer je za uporedjenje uzeta i oblast industrije i rudarstva cijele Jugoslavije. Kod proučavanja obračunavani su prvenstveno podaci za SRBiH. No, pored toga su obradjeni, odnosno, obračunati i analizirani radi komparacije, podaci iz republike Slovenije, Hrvatske i Srbije kao - republika sa različito razvijenim granama šumske privrede (i koje imaju svoje specifičnosti u odnosu na šumsku privredu BiH) - kao i podaci za cjelokupnu Jugoslaviju ovih grana kao i cjelokupnu oblast industrije i rudarstva. Kod obrade podataka i analize je obuhvaćeno 175/193/šumsko-privrednih organizacija u okviru Jugoslavije, a posebno 54/56/ šumsko-privredne organizacije SRBiH, 21/17/ šumsko-privredna preduzeća SR Slovenije, 30/40/ šumsko-privrednih organizacija SR Hrvatske i 45 /39/ preduzeća SR Srbije (prva cifra odnosi se na 1962. i 1963. godinu a cifra u zagradi na 1964.godinu).

Kod drvne industrije obuhvaćeno je 353 /351/ privredne organizacije u okviru SFRJ, a posebno 74 /73/ preduzeća iz SRBiH, 59 /55/ preduzeća SR Slovenije, 78 /82/ preduzeća SR Hrvatske i 116 /116/ preduzeća SR Srbije. Kod proizvodnje celuloze i papira obuhvaćeno je 37 /38/ privrednih organizacija Jugoslavije, a posebno 8 /7/ preduzeća SRBiH - kao i 13 /13/ preduzeća SR Slovenije, 7 /6/ preduzeća SR Hrvatske i 8 /10/ privrednih organizacija SR Srbije. Za uporedjenje obračunavani su i analizirani podaci iz oblasti industrije i rudarstva SR Jugoslavije iz 3.172 /3.165/ privrednih organizacija.

Prema predviđenom programu rada obračunavani su i analizirani podaci za ustanovljavanje ekonomskih indikatora i analiza prihoda, novostvorene vrijednosti dohodaka, strukture troškova, kretanja i strukture osnovnih i obrtnih sredstava, stanje radne snage kao i drugih ekonomskih pokazatelja akumulativnosti, efektivnosti uloženi sredstava, organskog sastava sredstava, rentabilnosti i dr.

Kao što je metodološki bilo predviđeno programom istraživanja - u 1965. godini, analizom su obuhvaćeni podaci završene proizvodnje šumsko-privrednih organizacija 1964. godine zajedno sa ranije obradjenim podacima iz 1963. i 1962. godine. Rezultati pokazuju određenu mogućnost uopštavanja, odnosno, donošenja zaključaka u pogledu ekonomskih zakonitosti proizvodnje u ovoj oblasti. Na temelju obrade i analize podataka za tri godine (1962., 1963. i 1964.) daju se rezultati analize interesantne za ekonomska sagledavanja šumske privrede, a ovi ukazuju na karakteristična kretanja i na strukturu vrijednosti, troškova, angažovanja sredstava itd. Uočavanje nekih ekonomskih indikatora akumulativnosti, efikasnosti uloženi sredstava itd. mogu poslužiti za upoznavanje ekonomskih specifičnosti u šumarstvu u današnjim uslovima.

Kod obrade materijala upotrijebljen je metod komparativne analize.

Detaljnije obračunati podaci nalaze se u posebnim tabelama.* Analiza tih podataka odnosno analiza ekonomike šumske privrede odnosno šumsko-privrednih organizacija prikazaće se u sljedećim poglavljima.

3. STANJE ŠUMA ODNOSNO ŠUMSKIH POVRŠINA KAO I STANJE ŠUMSKOG FONDA

Da bi se dobila slika o okviru, koji daju prirodni uslovi šumskoj privredi, iznijeće se u ovoj studiji u prvom redu indikatori stanja šuma, odnosno šumskog fonda. To će pokazati prirodnu bazu na kojoj se razvija naša šumska privreda u ovom periodu koji se promatra. Ovdje će se također dati uporedjenja sa drugim zemljama, a unutar Jugoslavije i uporedjenja medju republikama - posebno za Bosnu i Hercegovinu.

* Te tabele ne objavljujemo ali ih zainteresovani mogu naći u biblioteci Instituta za šumarstvo - Sarajevo.

Cjelokupna površina Jugoslavije iznosi nešto preko 25 miliona hektara, a od toga na šumska zemljišta otpada oko 10 miliona hektara ili oko 40% cjelokupne površine. Na jednog stanovnika u Jugoslaviji dolazi oko 0,47 ha šumske površine, dok evropski prosjek iznosi oko 0,34 ha.

Računa se, prema poznatom šumskom ekonomistu dr Endresu, da je 0,35 ha po jednom stanovniku evropski indikator, da li je neka zemlja suficitna šumama, odnosno da li je njena šumska privreda u mogućnosti da se razvije u tolikoj mjeri, da pored pokrivanja svojih unutrašnjih potreba može dati i određeni višak za međunarodnu razmjenu.

Upoređujući Jugoslaviju sa drugim evropskim zemljama u pogledu šumskih površina po jednom stanovniku, statistike pokazuju da na jednog stanovnika dolazi: u Italiji oko 0,12 ha, Njemačkoj 0,14 ha, Švajcarskoj 0,20, Francuskoj 0,26, Čehoslovačkoj 0,32, Austriji 0,40, Rumuniji 0,42 ha itd. Kao što se vidi, Jugoslavija se u pogledu šumskih površina na jednog stanovnika nalazi na gornjoj ljestvici, što pokazuje da njena šumska privreda ima prirodnu bazu da se normalno razvija. Posebno Bosna i Hercegovina u okviru Jugoslavije u odnosu na šumske površine po jednom stanovniku pokazuje još povoljnije uslove. Površina Bosne i Hercegovine iznosi nešto preko 5 miliona hektara, a na šumsko zemljište otpada oko 2,500.000 ha, tako da na jednog stanovnika dolazi oko 0,68 ha.

Slične pokazatelje daje i stanje šumovitosti tj. odnos šumom obraslog zemljišta prema ukupnoj površini zemlje. Ovaj indikator za Jugoslaviju iznosi 33%, dok evropski prosjek iznosi 28,3%. Šumovitost u pojedinim evropskim zemljama iznosi: u Italiji 18,7%, u Njemačkoj 29,8%, u Švajcarskoj 22,4%, u Francuskoj 20,5%, u Čehoslovačkoj 31,2%, Austriji 33,4%, u Švedskoj 51%, u Finskoj 62,4%. Dakle, u pogledu šumovitosti Jugoslavija je iznad evropskog prosjeka tj. jedino skandinavske zemlje stoje po šumovitosti iznad Jugoslavije. Bosna i Hercegovina je još u povoljnijem položaju nego što je prosjek Jugoslavije, jer šumovitost Bosne i Hercegovine iznosi preko 42% tako da ova republika spada u zemlje sa najvećom šumovitošću u Evropi.

U okviru Jugoslavije odnos šumovitosti Bosne i Hercegovine prema drugim republikama vidi se iz procenata šumovitosti tih republika koji iznose: za

Sloveniju 45%, Crnu Goru 44%, Hrvatsku 31%, Makedoniju 33% i Srbiju 25%.

Još sigurniji indikator prirodnih uslova za stanje i razvoj šumske privrede u danasnjim uslovima je stanje šumskog fonda. Nužno ga je također prikazati da bi se vidjelo na kakvoj se prirodnoj bazi razvijala ekonomika šumsko-privrednih organizacija u neposrednom vremenskom periodu koji se razmatra.

U današnjim uslovima cijeni se da ukupna drvna zaliha Jugoslavije iznosi oko 980 miliona kubnih metara (u Bosni i Hercegovini oko 290 miliona m³, u Hrvatskoj 195 miliona m³, u Srbiji 216 miliona m³, u Sloveniji 150 miliona m³). Od ukupne drvne zalihe u Jugoslaviji 28% je četinarara, a 72% lišćara, dok je nešto povoljniji taj odnos u korist četinarara u Bosni i Hercegovini tj. 34% četinarara i 66% lišćara.

Iz ovih podataka o šumskim zemljišta kao i o šumskom fondu proizilazi da prirodni uslovi predstavljaju značajan faktor za razvoj snažne i ekonomične šumske privrede u Jugoslaviji, a posebno u Bosni i Hercegovini.

Medjutim, kad se promatraju ovi prirodni uslovi ima i nekih negativnosti, koje umanjuju povoljno djelovanje navedenih prirodnih uslova. To je u prvom redu loša struktura šuma, odnosno, šumskih zemljišta, specijalno šumskog fonda.

Od ukupnog šumskog zemljišta u Jugoslaviji svega je 76% obrasle površine odnosno oko četvrtine je neobrasle površine. Također obrasle površine šuma ne daju ekonomski povoljnu strukturu. Obraslu šumsku površinu sačinjava samo 62% očuvanih takozvanih ekonomskih šuma, dok 19% otpada na degradirane šume, a isto toliko, tj. 19% na niske šume i šikare.

Sličan je odnos i u Bosni i Hercegovini gdje od ukupnog šumskog zemljišta, obraslo šumsko zemljište zaprema oko 85%, a ima 15% neobraslog zemljišta i krša. Od obrasle površine samo su 60% ekonomske i očuvane visoke šume, dok je 16% degradiranih a 24% niskih šuma i šikara.

Pored ovakve slabe strukture šuma kao nepovoljan uslov za ekonomičan razvoj šumske privrede djeluju i neki faktori koji su uslovljeni lošom infrastrukturom naše zemlje i to i primarnom i sekundarnom.

Ovi faktori djeluju na razvoj cjelokupne privrede, a uslovljeni su istorijsko-ekonomskim razvitkom naše zemlje.

Jedan od takvih faktora je nedovoljna mreža komunikacija. Nedovoljna mreža javnih komunikacija nepovoljno je djelovala i na unutarnje komunikacije u šumama. U pogledu gustoće mreže komunikacija šumarstvo naše zemlje stoji vrlo loše. Jugoslavija, a posebno Bosna i Hercegovina mogu se ubrojiti u najslabije zemlje u Evropi u pogledu otvorenosti šuma.

Ovako nepovoljna situacija smanjuje ekonomičnost i racionalnost gospodarenja šumama i to ne samo iskorištavanja šuma, nego i intenzivnog uzgoja i čuvanja šuma. Procjenjuje se da u današnjim jugoslovenskim uslovima otvorenost šuma, odnosno gustina komunikacija, iznosi od 2-5 km na 1000 ha površine, dok u ostalim zemljama Evrope ta otvorenost iznosi mnogo više. Tako u Francuskoj oko 25 km na 1000 ha, Austriji 35 km, Švajcarskoj 57 km itd.

Uzimajući u obzir ove prirodne kao i opšte pokazatelje, povoljne i nepovoljne koji djeluju na ekonomska kretanja u šumarstvu, odnosno u šumskoj privredi, treba promatrati i rezultate ekonomske proizvodnje šumarstva u promatranom periodu, koji će se prikazati u narednim izlaganjima.

4. ANALIZA STANJA I STRUKTURE ULOŽENIH SREDSTAVA U ŠUMSKOJ PRIVREDI

Nakon što je iznesen pregled prirodnih i opštih uslova kao okvir u kojem se odvija proizvodnja grana šumske privrede, preći će se na analizu stanja i strukture sredstava, koja su uložena u grane šumske privrede. Time će se moći uočiti kakvu je osnovu, odnosno kakve je mogućnosti, dalo i daje društvo, odnosno zajednica, šumsko-privrednim organizacijama za razvijanje svoje proizvodnje.

4.1. Analiza stanja i struktura osnovnih sredstava

Najprije će se u promatranom periodu izvršiti analiza stanja osnovnih sredstava, odnosno istražiti kolika je uložnost u stalne (fiksne) fondove šumsko-privrednih organizacija, uporedo sa stanjem u granama koje te proizvode dalje preradjuju, kao i sa stanjem osnovnih sredstava u oblasti industrije i rudarstva kao oblasti

koja obuhvata glavnu bazu naše privrede; i u kojoj se nalazi najveći dio vrijednosti osnovnih sredstava.

Stanje osnovnih sredstava u ukupnoj vrijednosti svih kategorija kao i pojedinih glavnih kategorija uzimajući u obzir početne vrijednosti aktivnih osnovnih sredstava u promatranom periodu iznosilo je:

	- miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
<u>u šumarstvu Jugoslavije</u>			
Ukupna vrijednost	108.093,5	111.202,8	108.482
u tome:			
- građevinski objekti	68.421,1	73.891,1	78.634
- orudje za rad	16.974,1	19.655,0	23.531
- ostalo	22.693,3	17.730,7	6.257
<u>u drvnoj industriji Jugoslavije</u>			
Ukupna vrijednost	127.713,1	145.140,1	168.994
u tome:			
- građevinski objekti	56.868,7	63.364,7	72.409
- orudja za rad	67.673,5	77.374,3	89.657
- ostalo	3.170,9	4.401,1	6.928
<u>u industriji celuloze Jugoslavije</u>			
Ukupno	104.092,3	117.421,3	180.639
u tome:			
- građevinski objekti	30.524,0	33.043,1	47.290
- orudja za rad	67.530,5	77.568,6	114.564
- ostalo	6.037,8	6.809,6	18.785

U cjelokupnoj oblasti industrije i rudarstva Jugoslavije u istom periodu bilo je stanje osnovnih sredstava ovako:

Početna vrijednost aktivnih osnovnih sredstava

- miliona dinara -

	1962.	1963.	1964.
Ukupno	3,402.386,2	3,909.860,3	4.350.451
u tome:			
- građevinski objekti	1,355.762,9	1,575.055,3	1,694.231
- orudja za rad	1,831.868,8	2,081.378,1	2,348.870
- ostalo	214.754,5	250.416,9	307.350

U istom periodu stanje osnovnih sredstava u ukupnom iznosu kao i pojedinih glavnih kategorija u početnim vrijednostima na kraju pojedinih godina iznosilo je u Bosni i Hercegovini:

u šumarstvu

Ukupna vrijednost	38.437	41.074	40.676
u tome:			
- građevinski objekti	28.441	30.528	31.534
- orudja za rad	6.970	7.463	7.698
- ostalo	3.027	3.082	1.444

u drvnjoj industriji

Ukupna vrijednost	36.663	41.511	50.271
u tome:			
- građevinski objekti	15.978	17.724	21.235
- orudja za rad	19.863	22.537	26.740
- ostalo	822	1.250	2.296

u industriji celuloze

Ukupna vrijednost	48.494	49.177	49.761
u tome:			
- građevinski objekti	13.107	13.280	13.301
- orudja za rad	30.769	31.176	31.876
- ostalo	4.618	4.726	4.588

Iz naprijed iznesenih podataka se vidi da je u Jugoslaviji, promatrajući početnu vrijednost osnovnih sredstava, uložnost u grane koje proizvode, odnosno, prerađuju šumske i drvene proizvode, najviša u proizvodnji celuloze i papira, pa tek onda u mehaničku preradu drveta a najmanja u šumarstvo.

U Bosni i Hercegovini je skoro sličan odnos s tim što se tek u zadnjoj godini perioda mehanička prerada drveta u glavnom izjednačila sa proizvodnjom celuloze. Šumarstvo je po uložnosti u osnovna sredstva i ovdje na zadnjem mjestu.

Analizirajući naprijed iznesene podatke proizilazi da je u aktivnim osnovnim sredstvima računajući po početnoj vrijednosti uloženo u cjelokupnu industriju i rudarstvo Jugoslavije oko 4.350 milijardi dinara (računato na kraju perioda), a u šumarstvo samo oko 110 milijardi dinara. To znači da uložena sredstva u fiksne fondove, odnosno, u stalna sredstva šumarstva, ne dosežu ni 2,5% uloženi sredstava u oblast industrije, što predstavlja vrlo nizak iznos ako se zna da šumska zemljišta Jugoslavije iznose cca 40% cjelokupne površine Jugoslavije, što bi značilo da bi šumarstvo trebalo predstavljati jednu od osnovnih grana privrede Jugoslavije.

Ovo stanje izgleda još nepovoljnije ako se promatraju sredstva uložena u orudja za rad, koja predstavljaju najvažniju grupu osnovnih sredstava, odnosno, sredstava koja najviše utiču na akumulativnost privrednih grana. U orudja za rad cjelokupne industrije i rudarstva Jugoslavije u istom periodu računajući po početnoj vrijednosti uloženo je nešto oko 2.348 milijardi dinara, a u šumarstvo oko 23,5 milijardi dinara, što znači da to iznosi tek 1% uloženi sredstava u istu vrstu osnovnih sredstava oblasti industrije i rudarstva Jugoslavije.

Ako promatramo ukupno uložena sredstva u aktivna osnovna sredstva (po početnoj vrijednosti) vidimo da vrijednost tih osnovnih sredstava u pojedinim godinama raste u mnogo većoj mjeri u granama i oblasti industrije nego u oblasti šumarstva.

U periodu za koji su se vršila istraživanja izvršena je analiza i strukture osnovnih sredstava. Rezultat istraživanja pokazuje da je u šumarstvu, posebno u Bosni i Hercegovini, nepovoljna ta struktura u odnosu na grane privrede koje su uzete u komparaciju.

Tako aktivna osnovna sredstva po početnoj vrijednosti pokazuju ovakvu strukturu izraženo u procentima ukupne vrijednosti.

U šumarstvu	Jugoslavija			Bosna i Hercegovina		
	1962.	1963.	1964.	1962.	1963.	1964.
gradjevinski objekti	63,3	66,4	72,5	74,0	74,3	77,6
orudja za rad	15,7	17,7	21,8	18,1	18,1	18,9
ostalo	21,1	15,9	5,7	7,9	7,5	3,5
<u>U drvnjoj industriji</u>						
gradjevinski objekti	44,5	43,7	42,8	43,6	42,7	42,3
orudja za rad	53,0	53,3	53,0	54,2	54,3	53,0
ostalo	2,5	3,0	4,2	2,2	3,0	4,7
<u>U proizvodnji celuloze i papira</u>						
gradjevinski objekti	29,3	28,1	26,2	27,0	27,0	26,8
orudja za rad	64,9	66,1	63,5	63,5	63,4	64,1
ostalo	5,8	5,8	10,3	9,5	9,6	9,1

Promatrajući ovakvu strukturu osnovnih sredstava proizilazi da je u šumarstvu naročito nepovoljna struktura u odnosu na orudja za rad. Poznato je da orudja za rad najviše povećavaju akumulativnost proizvodnje. Kao što se vidi od ukupne vrijednosti osnovnih sredstava (100%) najmanji je procenat orudja za rad u šumarstvu Jugoslavije, tj. od 15,7% do 21,8%, dok se taj procenat u drvnjoj industriji Jugoslavije penje na 53,0%, a u proizvodnji celuloze i papira kao najmekanizovanijoj grani od grana koje preradjuju šumske, odnosno, drvne proizvode taj se procenat penje čak i do 66,1%. Prema tome, od ukupnih osnovnih sredstava kod proizvodnje celuloze i papira oko dvije trećine vrijednosti orudja za rad, kod drvne industrije prelaze nešto preko polovine, dok vrlo mali procenat vrijednosti osnovnih sredstava predstavljaju orudja za rad u šumarstvu Jugoslavije.

Slaba opremljenost šumarstva još karakterističnije dolazi do izražaja ako se uporedi vrijednost orudja za rad prema broju proizvođača, odnosno,

prema broju prosječno uposlenih u šumarstvu i u pomenutim granama, koje se upoređuju kod ovih istraživanja.

Vrijednost orudja za rad (aktivnih - po početnoj vrijednosti) i broj proizvođača u pojedinim granama u oblasti šumarstva izgleda ovako (u 1963. i 1964. godini):

<u>U šumarstvu</u>	Jugoslavija		Bosna i Hercegovina	
	1963.	1964.	1963.	1964.
broj proizvođača	72.826	74.100	31.049	27.900
vrijednost orudja za rad u milionima dinara	19.653	23.531	7.463	7.698
<u>U drvnoj industriji</u>				
broj proizvođača	127.882	136.047	32.511	34.584
vrijednost orudja za rad u milionima dinara	77.374,3	89.657	22.537,4	26.740
<u>U proizvodnji celuloze i papira</u>				
broj proizvođača	19.059	21.528	4.347	4.146
vrijednost orudja za rad u milionima dinara	77.568	114.528	31.170,9	31.876

Upoređujući obračunate podatke proizilazi da je proizvođač u industriji celuloze i papira Jugoslavije opremljen sa 4,069.920 dinara orudja za rad (u 1963.) odnosno sa 5,321.627 dinara (u 1964. godini).

Ta opremljenost je kudikamo manja u mehaničkoj preradi drveta gdje iznosi 605.044 dinara (u 1963.) odnosno 659.015 dinara (u 1964.) po jednom proizvođaču, dok je u šumarstvu više nego upola manja i od mehaničke prerade drveta. Tako, ta opremljenost računata u vrijednosti orudja za rad po 1 proizvođaču u šumarstvu Jugoslavije iznosi svega 269.862 din. (u 1963.) odnosno sa svega 317.557 (u 1964. godini).

Još nepovoljnije odnose daju rezultati dobiveni iz završnih računa šumsko-privrednih organizacija Bosne i Hercegovine upoređeni sa odgovarajućim granama privrede.

Obračunati podaci pokazuju da na jednog zaposlenog dolazi početne vrijednosti aktivnih orudja za rad:

u šumarstvu samo	240.362 din (u 1963.) a u 1964. još manje tj.	175.914 din.
u drvnoj industriji	693.224 din (u 1963.) a u 1964.	773.190 din.
dok se u proizvodnji celuloze to penje čak na	7,170.670 din.(u 1963.) a u 1964.	7,688.374 din.

Ova istraživanja o opremljenosti oblasti šumarstva i grana koje dolaze u komparaciju daju evidentnu sliku niskog organskog sastava sredstava šumarstva, odnosno šumsko-privrednih organizacija, u odnosu na industrijske grane privrede. Ovo će u velikoj mjeri uticati na akumulativnost ove oblasti, kao što će se vidjeti iz kasnijih izlaganja.

Pored nepovoljne strukture osnovnih sredstava istrošenost ovih sredstava u šumarstvu je prilično velika, a to još više povećava loše stanje opremljenosti ove oblasti privrede. To se vidi iz odnosa tzv. sadašnje vrijednosti aktivnih osnovnih sredstava i njihove početne vrijednosti.

Odnos sadašnje i početne vrijednosti osnovnih sredstava u šumarstvu Jugoslavije izgleda ovako (u promatranom periodu):

	- miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
sadašnja vrijednost	74.371,5	74.093,2	68.530
početna vrijednost	108.093,5	111.202,8	108.422

Iz ovih odnosa se vidi da se kategorija sadašnje vrijednosti aktivnih osnovnih sredstava u 1964. godini smanjila na ispod 2/3 početne vrijednosti, odnosno, istrošenost je u 1964. godini dostigla procent od 36,8%.

4.2. Analiza stanja obrtnih sredstava u granama šumske odnosno drvne privrede

Obrtna sredstva su neprestano u pokretu, odnosno u cirkulaciji, tako da stanja u određenom momentu ne predstavljaju pravu sliku stanja obrtnih sredstava. Stoga će se prvo uporediti prosječno korištena obrtna sredstva u pojedinim godinama promatranog perioda u pojedinim granama, odnosno oblastima privrede, koje su uzete u komparaciju.

Tako su se prosječno korištena obrtna sredstva kretala u pojedinim godinama:

	+ miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
<u>u šumarstvu</u>			
Jugoslavija	17.167,3	20.000	21.688
Bosna i Hercegovina	7.389,2	8.297	7.585
<u>u drвноj industriji</u>			
Jugoslavija	88.123,1	91.184,1	96.236
Bosna i Hercegovina	19.093,0	22.319,3	22.283
<u>u proizvodnji celuloze</u>			
Jugoslavija	20.418,6	23.496,4	29.026
Bosna i Hercegovina	7.565,2	8.522,9	9.180
U ukupnoj industriji i rudarstvu Jugoslavije	1,328.651,3	1,517.820,8	1,730.010

Kao što se vidi iz navedenih podataka šumarstvo Jugoslavije u periodu 1962., 1963. i 1964. godine raspolagalo je sa manjim obrtnim sredstvima nego grane koje su uzete u komparaciju. Tako su obrtna sredstva šumarstva manja od obrtnih sredstava celulozne industrije, iako je ukupan prihod šumarstva veći od ukupnog prihoda industrije celuloze i papira. Isto tako drvna industrija Jugoslavije raspolagala je sa skoro pet puta većim obrtnim sredstvima od šumarstva, iako ukupan prihod drvne industrije ne dostiže ni tri puta ukupan prihod šumarstva. Slični odnosi u navedenim granama pojavljuju se i u republici Bosni i Hercegovini.

Prema statističkim podacima iz istog perioda prosječno korištenje obrtnih sredstava u oblasti industrije i rudarstva Jugoslavije iznosi godišnje oko 1.500 milijardi dinara (1963.) odnosno 1.730 milijardi (1964.god.) a u šumarstvu Jugoslavije svega oko 20 milijardi (1963.) odnosno 21.688 milijardi dinara u 1964. godini. Iz ovog izlazi da obrtna sredstva koja su bila na raspolaganju oblasti šumarstva ne dostižu ni 1,3% obrtnih sredstava oblasti industrije i rudarstva, a to je dalko ispod onoga što predstavlja ukupne prihode šumarstva u odnosu na ukupne prihode cjelokupne industrije i rudarstva.

Ovo je dosta abnormalan odnos osobito kada se zna, da se proizvodnja šumarstva odvija u šumi na velikim i neravnim prostorima, a ne u zatvorenim halama. Proces proizvodnje u šumarstvu radi prirodnih uslova se ne može odvijati u kontinuiranom procesu, odnosno u šumarstvu se ne može primijeniti serijska proizvodnja. Stoga se u ovoj proizvodnji normalno pojavljuju prekidi rada i zadržavanje većih zaliha nedovršene proizvodnje u raznim fazama, a time se povećava vrijeme obrta kao i potreba relativno većih obrtnih sredstava za normalno odvijanje procesa proizvodnje.

Svakako ovako mala obrtna sredstva, koja su stajala na raspolaganju šumsko-privrednim organizacijama djeluje nepovoljno na njihovo ekonomsko poslovanje.

Kod obrtnih sredstava izvršeno je istraživanje i njihova struktura.

Struktura obrtnih sredstava može se vidjeti iz stanja pojedinih vrsta obrtnih sredstava na kraju pojedinih godina promatranog perioda.

Tako je stanje pojedinih vrsta obrtnih sredstava na kraju pojedinih godina izgledalo ovako:

U šumarstvu Jugoslavije	- miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
Zalihe materijala	3.623,7	4.590,3	5.942
Zalihe nedovršene proizvodnje	8.568,6	7.971,8	9.577
Zalihe gotovih proizvoda	3.468,4	2.575,1	3.208
Novčana sredstva, kupci, dobavljači i ostalo:	36.468,5	35.950	37.059
(od toga kupci)	(8.054)	(7.356)	(7.267)

Slična je struktura obrtnih sredstava šumarstva Bosne i Hercegovine, koja izgleda ovako:

	- miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
Zalihe materijala	1.647,7	1.963,6	2.219
Zalihe nedovršene proizvodnje	3.460,2	2.734,2	2.930
Zalihe gotovih proizvoda	1.627,3	1.197,7	1.172
Novčana sredstva, kupci, dobavljači i ostalo:	14.663,5	13.211	15.495
(od toga kupci)	(2.117)	(2.098)	(1.848)

Iz obračunatih podataka se vidi, da je u pomenutom periodu u šumarstvu Jugoslavije (a može se reći i Bosne i Hercegovine) bila dosta stabilna struktura robnih obrtnih sredstava. S druge strane može se vidjeti nesrazmjeran odnos robnih i obračunsko-novčanih obrtnih sredstava.

Izvršena je i analiza koeficijentata obrtanja obrtnih sredstava. Ona pokazuje da je koeficijent obrtanja veći u šumarstvu nego u drvenoj industriji, pa čak veći nego u cjelokupnoj industriji i rudarstvu, a veći je nego kod visokomehanizovane industrije celuloze što predstavlja anomaliju.

Na ovako visok koeficijent obrtanja svakako su uticali niski izdaci za lične dohotke u šumarstvu (koji spadaju među najniže u privredi), a isto tako maleni izdaci za uzgojno šumarstvo u obliku amortizacije za regeneraciju šuma, koja će se kasnije posebno analizirati.

5. KRETANJE I STRUKTURA TROŠKOVA U ŠUMSKOJ PRIVREDI

Kod ove analize istraživalo se trošenje sredstava na sveukupni rad - minuli i živi koji sudjeluje u proizvodnji. Time su obuhvaćeni takozvani prirodni troškovi, koji se odnose na elemente proizvodnje, koji zapravo jedini stvaraju nove proizvode. To znači proučava se kretanje i struktura troškova, koji se odnose na tri osnovna elementa proizvodnje, tj. troškove koji se izdaju na predmete rada, sredstava za rad i na samu radnu snagu. Time će se eliminisati neki elementi viškova

rada, koji se nalaze u raznim izdacima koji u širem smislu ulaze u troškove privrednih organizacija.

Kod ove analize se istražuje ne samo kretanje tih troškova, nego i struktura ukupnih troškova, koji se odnose na sredstva za proizvodnju s jedne strane, i na radnu snagu s druge strane, da bi se vidio i organski sastav sredstava u proizvodnji šumarstva i drugih grana koje preradjuju šumske, odnosno drvene proizvode.

5.1. Kretanje troškova predmeta rada odnosno troškova materijala

Obračunavanjem podataka iz završnih računa privrednih organizacija šumarstva i drugih grana koje se kompariraju, došlo se do detaljnijih podataka, o troškovima.

Ovdje će se uzeti kretanje svih troškova za predmete rada, odnosno troškove materijala uključujući i tzv. materijalne usluge sa strane.

Kretanje troškova materijala za cijelu Jugoslaviju izgledalo je ovako (u promatranom periodu) za pojedine grane i oblast šumarstva:

	- miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
U šumarstvu	30.970,3	47.401,9	57.672
U drвноj industriji	123.556,8	175.856,6	198.579
U proizvodnji celuloze i papira	43.195,9	57.963,9	73.050

Posebno za Bosnu i Hercegovinu u istim granama i u oblastima šumarstva iznosili su troškovi materijala:

U šumarstvu	13.312,5	17.723,6	17.739
U drвноj industriji	23.538,0	36.125,5	47.298
U proizvodnji celuloze	11.870,1	16.832,9	17.939

Troškovi materijala su se stalno povećavali sa povećavanjem ukupnog prihoda, no u šumarstvu Jugoslavije u mnogo većoj mjeri nego u šumarstvu Bosne i Hercegovine.

5.2. Kretanje troškova amortizacije

Prikazaće se stanje amortizacije u ukupnim iznosima u pojedinim godinama promatranog perioda za šumarstvo, i grane koje su uzete u komparaciju, da bi se vidjeli troškovi trošenja osnovnih sredstava, a isto tako da bi se vidjelo sa kojim sredstvima raspolaže šumarstvo za zamjenu postojećih osnovnih sredstava, odnosno za prostu reprodukciju.

Ovo će se iskazati za cijelu Jugoslaviju, a posebno za Bosnu i Hercegovinu i republike koje su karakteristične za uporedjenje.

Tako se u promatranom periodu visina amortizacije kretala u ovim vrijednostima:

	- miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
<u>U šumarstvu</u>			
Jugoslavija	4.671	4.122	4.671
Bosna i Hercegovina	2.149	1.830	2.022
Slovenija	905	747	908
Hrvatska	990	846	918
Srbija	387	431	530
<u>U drвноj industriji</u>			
Jugoslavija	3.828	6.125	8.307
Bosna i Hercegovina	1.161	1.894	2.535
Slovenija	811	1.253	1.615
Hrvatska	983	1.535	2.020
Srbija	514	854	1.249
<u>U industriji celuloze</u>			
Jugoslavija	3.214	4.802	6.962
Bosna i Hercegovina	1.634	2.264	2.605
Slovenija	807	1.287	1.704
Hrvatska	580	885	1.069
Srbija	187	355	1.155

Kao što se vidi sredstva amortizacije u šumarstvu nisu se mijenjala u većoj mjeri, dok su u drugim granama koje preradjuju šumske, odnosno drvene proizvode, sredstva amortizacije znatnije rasla.

Iz ovih podataka može se vidjeti, da je šumarstvo Jugoslavije opterećeno sa 2/3 vrijednosti amortizacije drvene industrije Jugoslavije u 1963. godini, a u 1964. godini čak i više, iako ukupni novčani brutoprodukt šumarstva iznosi daleko ispod polovine ukupnog novčanog brutoprodukta drvene industrije. Iz navedenih cifara također se može uočiti, da je šumarstvo Bosne i Hercegovine opterećeno sa više od dva puta većom amortizacijom od šumarstva Hrvatske, iako ukupni prihod šumarstva Bosne i Hercegovine ne premašuje mnogo ukupni prihod šumarstva Hrvatske.

Upoređujući gore navedene podatke zapaža se anomalija, da je amortizacija šumarstva u Bosni i Hercegovini skoro ista kao i amortizacija drvene industrije iste republike, iako je novčani bruto produkt šumarstva dva puta manji nego novčani bruto produkt drvene industrije ove republike. Ovo je još izrazitije, kada se zna da bi veća amortizacija trebala da prikaže i veću opremljenost, a što nije slučaj, kao što je već naprijed analizirano. Ovo pogotovo što je lošija struktura osnovnih sredstava u šumarstvu a to djeluje i na manju akumulativnost ove oblasti.

Zapaže se (iz obračunatih podataka) i činjenica, da je proizvodnja celuloze Bosne i Hercegovine nesrazmjerno, tj. mnogo više opterećena amortizacijom nego što je proizvodnja celuloze Slovenije, iako je novčani bruto produkt proizvodnje celuloze Slovenije mnogo veći nego što je novčani bruto produkt industrije celuloze Bosne i Hercegovine. Ovo je jedan od uzroka da industrija celuloze Bosne i Hercegovine nije u stanju da plaća celulozno drvo po odgovarajućim cijenama, što nepovoljno djeluje i na ekonomiku šumarstva Bosne i Hercegovine.

5.3. Kretanje troškova koji se odnose na živi rad

Da bi obuhvatili sve troškove bez kojih se ne može izvršiti proizvodnja, potrebno je ne samo utvrditi troškove minulog rada, nego i one koji se odnose i na živi rad i time bi bili obuhvaćeni svi troškovi tj. na ukupni rad. Stoga će se ovdje iznijeti kretanje neto ličnih dohodaka uključujući u njih i neto lične dohotke, kojima su opterećeni i troškovi poslovanja. Time bi se prikazali troškovi na tzv. "Potreban rad".

U periodu za koji je izvršeno ovo istraživanje neto lični dohoci u šumarstvu, odnosno i u granama koje se upoređuju kretali su se ovako:

	- miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
<u>Jugoslavija</u>			
U šumarstvu	19.514,7	25.994,9	32.953
U drvnoj industriji	24.302,7	34.299,8	51.958
U proizvodnji celuloze	5.062,6	7.053,9	9.539
<u>Bosna i Hercegovina</u>			
U šumarstvu	7.347	8.758	10.611
U drvnoj industriji	4.857,9	7.461,6	12.201
U proizvodnji celuloze	1.084,6	1.751,9	2.110

5.4. Strukturni odnos troškova u granama šumske privrede

Da bi se dobilo međusobno upoređenje koliko se troši za minuli rad, a koliko na živi rad, proanalizirati će se učešće troškova materijala, troškova amortizacije kao i neto ličnih dohodaka pojedinih grana, koje se upoređuju kao i u oblasti šumarstva.

Učešće troškova materijala u ukupnom prihodu izgleda ovako:
(Uzeće se stanje u sredini perioda koji se promatra, a u procentima ukupnog prihoda)

	Jugoslavija	BiH	Slovenija	Hrvatska	Srbija
U šumarstvu	40,5	40,5	44,1	40,3	37,2
U drvnoj industriji	63,2	64,9	60,6	61,7	66,3
U proizvodnji celuloze	55,9	73,5	56,2	55,8	62,9

	Učešće troškova amortizacije u ukupnom prihodu iznosi (u procentima):				
U šumarstvu	3,8	4,7	4,0	2,9	3,4
U drvnoj industriji	2,2	2,7	1,8	2,3	1,5
U proizvodnji celuloze	4,6	7,2	3,7	3,3	3,5

Učešće neto ličnih dohodaka u ukupnom prihodu (u procentima) je

sljedeće:

	Jugoslavija	BiH
U šumarstvu	24,3	22,4
U drвноj industriji	12,3	10,5
U proizvodnji celuloze	6,8	5,5

Proizilazi da je udio neto ličnih dohodaka u ukupnom prihodu kod proizvodnje šumarstva skoro dva puta veći, nego što je udio neto ličnih dohodaka u ukupnom prihodu drvne industrije, odnosno skoro četiri puta veći nego kod proizvodnje celuloze.

Ovo daje indikaciju nižeg organskog sastava sredstava u proizvodnji šumarstva u odnosu na industrijske grane.

Ovo se još bolje može vidjeti iz odnosa tzv. prirodnih troškova u cijeni koštanja.

U 1964. godini taj odnos je ovakav (u procentima):

<u>Jugoslavija</u>	Materijalni troškovi :	amortizacija :	neto lični dohoci
U šumarstvu	60,5	4,9	34,6
U drвноj industriji	76,7	2,2	21,1
U industriji celuloze	81,6	7,8	10,6

Slično je u BiH

U šumarstvu	58,4	6,7	34,9
U drвноj industriji	76,2	4,1	19,7
U industriji celuloze	79,1	11,5	9,4

To znači da trošenje sredstava na minuli rad i na živi rad (u 100 dijelova) iznosi oca:

u šumarstvu	65 minuli rad	+ 35 živi rad
u drвноj industriji	80 minuli rad	+ 20 živi rad
u celuloznoj industriji	90 minuli rad	+ 10 živi rad

Ovi odnosi pokazuju koliko je niži organski sastav sredstava u šumarstvu nego što je u drvenoj industriji, a pogotovo od onog u industriji celuloze i papira.

6. ANALIZA KRETANJA UKUPNIH PRIHODA I NOVOSTVORENE VRIJEDNOSTI ŠUMSKE PRIVREDE

Da bi se ilustrovalo iz koje sirovinke baze odnosno iz kojih su količina šumskih proizvoda, koji su inače ograničeni prirodnim uslovima, proizašli prihodi šumarstva navešće se prije same analize - posječene drvene mase u pojedinim godinama istraživanog perioda.

Za cijelu Jugoslaviju i za Bosnu i Hercegovinu iznijee se podaci o sječama, posebno za četinare, i posebno za lišćare, da bi se mogla izvesti detaljnija uporedjenja.

Prema statističkim podacima godišnje sječe četinara i lišćara iznosile su u Jugoslaviji:

	1962.	1963.	1964.
Četinara (m3)	5,036.000	4,824.000	4,530.000
Lišćara (m3)	10,773.000	12,529.000	12,700.000

a u Bosni i Hercegovini:

Četinara (m3)	2,177.000	1,906.000	1,694.000
Lišćara (m3)	2,891.000	3,530.000	3,429.000

Ovi podaci pokazuju, da su u odnosu na ukupne sječe Jugoslavije sječe Bosne i Hercegovine iznosile za četinare:

u 1962. godini	43,2%
u 1963. godini	39,5%
u 1964. godini	37,4%

a za lišćare:

u 1962. godini	26,8%
u 1963. godini	28,2%
u 1964. godini	27,0%

Radi komparacije iz podataka Statističkog godišnjaka SFRJ navešće se ukupne sječe za Jugoslaviju i republike koje su karakteristične za uporedjenje. Iz tih podataka proizilazi da su ukupne sječe iznosile: u 1963. godini u Jugoslaviji - 17,353.000 m³, u Bosni i Hercegovini - 5,259.000 m³, u Sloveniji - 3,236.000 m³, u Hrvatskoj - 4,529.000 m³ i u Srbiji - 2,763.000 m³, a u 1964. godini u Jugoslaviji - 17,230.000 m³, u Bosni i Hercegovini - 5,123.000 m³, u Sloveniji - 3,026.000 m³, u Hrvatskoj - 4,361.000 m³ i Srbiji - 2,998.000 m³.

Ovo daje sliku sirovinske baze na kojoj se razvijala proizvodnja u granama šumske, odnosno drvne, privrede, tj. u šumarstvu i u granama, koje preradjuju šumske, odnosno drvne, proizvode.

Ukupni prihodi i novostvorene vrijednosti, koje se pojavljuju, mogu poslužiti kao indikatori koji pokazuju kako se ta sirovinska baza ekonomski koristila. U prvom redu proanaliziraće se ukupni prihodi u granama šumske, odnosno drvne, privrede.

6.1. Analiza kretanja ukupnih prihoda šumske privrede

U periodu 1962. do 1964. godine godišnji ukupni prihodi šumarstva i grana koje preradjuju šumske, odnosno drvne, proizvode kretali su se ovako (u miliona dinara):

Šumarstvo	Ukupni prihod		
	1962.	1963.	1964.
Jugoslavija	79.248,0	107.075,2	131.693
Bosna i Hercegovina	32.201,2	38.986,0	42.115
Slovenija	11.854,0	18.703,9	30.052
Hrvatska	23.013,8	30.027,9	35.627
Srbija	7.957,6	12.517,7	15.544
<u>Prerada drveta</u>			
Jugoslavija	194.729,9	278.349,5	343.470
Bosna i Hercegovina	45.116,1	70.809,3	82.471
Slovenija	51.638,2	68.295,1	84.130
Hrvatska	50.873,3	65.959,1	87.248
Srbija	37.094,2	55.809,0	67.740

<u>Industrija celuloze</u>	Ukupni prihod		
	1962.	1963.	1964.
Jugoslavija	76.683,5	103.707,3	126.637
Bosna i Hercegovina	21.700,7	31.484,3	32.123
Slovenija	28.207,7	34.864,7	43.204
Hrvatska	19.878,3	26.675,8	31.604
Srbija	6.685,6	10.250,9	17.750

Komparacija učešća šumarstva i drvne industrije Bosne i Hercegovine i drugih republika u ukupnom prihodu šumarstva i drvne industrije Jugoslavije daje određene rezultate, koji pokazuju stanje razvijenosti pojedinih grana šumske privrede.

Ovdje će se izvršiti komparacija za Bosnu i Hercegovinu u nekim vrlo karakterističnim odnosima.

Analiza tih odnosa pokazuje nerazvijenost daljne prerade proizvoda šumarstva u odnosu na svoju sirovinsku bazu.

Takav rezultat pokazuje odnos ukupnih prihoda šumarstva Bosne i Hercegovine prema ukupnim prihodima šumarstva Jugoslavije, upoređenim sa odnosima ukupnih prihoda drvne industrije Bosne i Hercegovine prema ukupnim prihodima drvne industrije Jugoslavije. Dok je proizvodnja šumarstva Bosne i Hercegovine izražena vrijednosno (u ukupnom prihodu) predstavljala u 1962. godini 40,6%, 1963.godini 36,4%, a u 1964.godini cca 32% cjelokupne vrijednosti proizvodnje šumarstva Jugoslavije, ukupna proizvodnja drvne industrije Bosne i Hercegovine izražena u ukupnom prihodu daje samo 23,2% (u 1962.godini), 25,4% (u 1963.godini) i 23,9% (u 1964.godini) ukupnog prihoda drvne industrije Jugoslavije.

Nedovoljna razvijenost daljne prerade proizvoda šumarstva Bosne i Hercegovine naročito se reljefno ukazuje, ako se ukupni prihodi odgovarajućih grana Bosne i Hercegovine i Slovenije uporedo sa rezultatima završnih računa 1963.god.

Dok je proizvodnja šumarstva Bosne i Hercegovine izražena vrijednost ukupnim prihodom više nego dva puta veća od proizvodnje šumarstva Slovenije, ukupni prihod drvne industrije Slovenije je jednak ukupnom prihodu drvne industrije

Bosne i Hercegovine (cca 68 milijardi prema 70 milijardi dinara), a u industriji celuloze Slovenije čak i veći od onog u Bosni i Hercegovini (cca 34 milijarde prema 31 milijardi dinara).

Slično je - ako se izvede uporedjenje za ukupan prihod šumarstva Bosne i Hercegovine u 1964. godini. Ovaj je veći od ukupnog prihoda šumarstva Slovenije skoro za 40%. Međutim, ukupan prihod drvne industrije Slovenije daleko prelazi ukupan prihod drvne industrije Bosne i Hercegovine, a to je još u većoj mjeri izraženo u odnosima ukupnih prihoda proizvodnje celuloze i papira, jer ukupan prihod industrije celuloze i papira Slovenije u istoj godini prelazi ukupni prihod iste grane proizvodnje Bosne i Hercegovine skoro za jednu trećinu.

Analiza ukupnog broja zaposlenih uporedjenja sa ukupnim prihodom u šumarstvu i u drugim granama, koje preradjuju šumske, odnosno drvne, proizvode daje vrlo karakteristične rezultate. Da bi se vidjelo kretanje radne snage, a i da bi se izvršile analize karakterističnih slučajeva prethodno će se iznijeti obračunati podaci o kretanju broja zaposlenih u pojedinim godinama promatranog perioda u navedenim granama.

Prosječna zaposlenost kretala se ovako:

<u>U šumarstvu</u>	<u>1962.</u>	<u>1963.</u>	<u>1964.</u>
Jugoslavije	68.844	72.826	74.101
Bosne i Hercegovine	29.721	31.049	27.900
Slovenije	7.090	9.145	9.732
Hrvatske	20.033	19.308	19.004
Srbije	6.759	7.466	8.427
<u>U drвноj industriji</u>			
Jugoslavije	121.643	127.882	136.047
Bosne i Hercegovine	29.867	32.511	34.584
Slovenije	23.889	24.942	25.583
Hrvatske	33.557	34.546	35.690
Srbije	26.010	27.382	30.904

	1962	1963.	1964.
<u>U proizvodnji celuloze i papira</u>			
Jugoslavija	17.305	19.059	21.528
Bosna i Hercegovina	4.270	4.347	4.146
Slovenija	5.524	5.743	6.179
Hrvatska	5.181	6.273	5.392
Srbija	2.167	2.513	4.580

Na temelju podataka izračunatih za cjelokupnu industriju i rudarstvo Jugoslavije, gdje se nalazi gro zaposlenih društvenog sektora, zaposlenost u ovoj oblasti dostigla je cifru od 1,202.761 (1963.) odnosno 1,309.161 (1964.godine).

Ako se uporedi broj zaposlenih u šumarstvu Jugoslavije sa brojem zaposlenih u cjelokupnoj industriji i rudarstvu Jugoslavije izlazi, da je u šumarstvu Jugoslavije zaposleno cca 6% od ukupno zaposlenih u industriji i rudarstvu Jugoslavije.

Ako se uporedi bruto produkt šumarstva Jugoslavije (107.075 milijardi dinara) sa bruto produktom industrije i rudarstva Jugoslavije (4.956,97 milijardi) proizilazi, da je bruto produkt šumarstva po vrijednosti svega oko 2,2% bruto produkta industrije i rudarstva.

Ako se ovi odnosi uposlenosti i bruto produkta međusobno uporede vidi se, da se u industriji i rudarstvu stvara skoro 3 puta veći bruto produkt (po vrijednosti) uz istu zaposlenost. Kako neki ekonomisti to smatraju indikatorom produktivnosti rada to bi, prema takvom shvatanju, značilo da je produktivnost u šumarstvu Jugoslavije skoro tri puta manja nego u industriji i rudarstvu Jugoslavije.

To bi se moglo izraziti i računajući ukupni prihod po 1 zaposlenom.

Tako ukupan prihod prema broju zaposlenih u drvanoj industriji Jugoslavije iznosi za 1963. godinu

278.345,5 miliona dinara odnosno 2,176.612 dinara
127.882 radnika

ukupnog prihoda po 1 zaposlenom.

za celuloznu industriju Jugoslavije iznosio bi taj odnos:

103.707,3 miliona dinara odnosno 5,441.382 dinara
19.059 radnika

prihoda po 1 zaposlenom,

a za šumarstvo Jugoslavije taj odnos izgleda ovako:

107.707,5 miliona dinara odnosno 1,477.975 dinara
72.826 radnika

prihoda ukupnog po 1 zaposlenom.

Iz ovih odnosa se vidi, da je vrijednost ukupnog prihoda po 1 zaposlenom u šumarstvu daleko ispod vrijednosti ukupnog prihoda grana, koje su uzete u uporedjenje.

Ako bi se po ovim odnosima zaključila produktivnost rada u šumarstvu, produktivnost šumarstva spadala bi među najniže u privredi. Međutim, ovaj odnos ne izražava pravu produktivnost rada jer se, prema Marks-u, mora uzeti u obzir ne samo količine živog rada, nego i količine minulog rada, da bi se mogla odrediti prava produktivnost rada.

Mnogo bliže bi se moglo zaključiti na izvjesno bolje korištenje radne snage u stvaranju ukupnog prihoda, ako bi se u istoj grani proizvodnje uporedile veličine ukupnog prihoda sa brojem zaposlenih u raznim slučajevima. To bi u izvjesnom smislu indiciralo i na veličinu produktivnosti rada. Stoga će se uporediti ukupni prihodi uzimajući u račun broj zaposlenih u pojedinim republikama.

Iz takvih uporedjenja proizlazi, da u 1964. na 1 zaposlenog dolazi ukupnog prihoda:

U šumarstvu Jugoslavije	1,777.209 dinara
" Bosne i Hercegovine	1,509.497 "
" Slovenije	3,087.957 "
" Hrvatske	1,876.000 "
" Srbije	1,840.000 "

Iz ovih rezultata se vidi da je ukupan prihod šumarstva Bosne i Hercegovine po jednom zaposlenom najniži u cijeloj Jugoslaviji.

To bi indiciralo na slabu produktivnost rada u šumarstvu Bosne i Hercegovine.

No, kako je već naprijed spomenuto odnosi između ukupnog prihoda i broja zaposlenih ne mogu se uzeti kao definitivno mjerilo produktivnosti rada, jer u ukupnom prihodu ima elemenata koje nije proizveo živi rad, koji sudjeluje u dotičnoj proizvodnji. Ovo bi se naročito nepravilno interpretiralo, ako su proizvodnje raznorodne. No, svakako da ovakvi rezultati indiciraju na bolje, odnosno gore, ekonomsko poslovanje.

Da bi ukupni prihod očistili od elemenata minulog rada, i time ustanovili šta je ukupnom prihodu stvorio živi rad, odnosno zaposleni u određenoj proizvodnji, potrebno bi bilo uzeti u obzir kategoriju novostvorene vrijednosti u dotičnoj proizvodnji. To ćemo postići ako od ukupnog prihoda odbijemo elemente prenesene vrijednosti.

Stoga će se u sljedećim izlaganjima uzeti u obzir kretanja novostvorene vrijednosti u pojedinim vrstama proizvodnje i izvršiti analize odnosno novostvorene vrijednosti i broja zaposlenih u granama proizvodnje, koje se razmatraju. To će dati mnogo bliže odnose za kategoriju produktivnosti rada. Kategorija ukupnog prihoda po vrijednosti, kao ni kategorije naturalnih pokazatelja stavljene u odnos sa živim radom odnosno sa brojem zaposlenih ne daju sigurne pokazatelje produktivnosti rada, jer mnogo faktora može deformisati te rezultate.

6.2. Analiza kretanja novostvorene vrijednosti u šumskoj privredi

Pod novostvorenom vrijednošću podrazumjeva se ono što ostaje, kad se od ukupnog prihoda odbije minuli rad odnosno i opredmećeni rad izvan proizvodnje koja se promatra, a uključen u bruto produkt te proizvodnje. Drugim riječima ako se oduzme prenesena vrijednost od vrijednosti bruto produkta. Zapravo to je ono što je novoostvoreno u dotičnoj grani proizvodnje u ukupnom prihodu.

Novoostvorena vrijednost pokazuje priraštaj vrijednosti, koji je stvoren djelovanjem živog rada, koji sudjeluje u promatranoj proizvodnji. Razumije se ukoliko su vrijednosti deformisane neadekvatnim cijenama, da se time deformiše i veličina novostvorene vrijednosti. No, mi moramo uzimati cijene onakvima kakve su danas.

Novostvorene vrijednosti u šumarstvu i granama koje su uzete u komparaciju kretale su se ovako:

	- miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
<u>U šumarstvu</u>			
Jugoslavije	43.607	55.552	69.350
Bosne i Hercegovine	16.740	19.432	22.354
Slovenije	7.340	9.481	14.377
Hrvatske	12.634	16.082	19.786
Srbije	4.581	6.986	8.515
<u>U drвноj industriji</u>			
Jugoslavije	67.487	96.251	136.590
Bosne i Hercegovine	14.096	22.925	32.588
Slovenije	19.754	25.659	34.245
Hrvatske	18.363	23.772	36.504
Srbije	11.869	18.025	24.428
<u>U industriji celuloze</u>			
Jugoslavije	30.276	40.941	46.625
Bosne i Hercegovine	8.197	12.388	11.579
Slovenije	12.108	13.993	16.484
Hrvatske	7.737	10.893	13.269
Srbije	2.158	3.474	4.887

Analiza pokazuje da je procentualni udio novostvorene vrijednosti u ukupnom prihodu u šumarstvu veći nego u granama industrije. Tako je novostvorena vrijednost u ukupnom prihodu iznosila u Bosni i Hercegovini (1963.godine).

U šumarstvu	49,8%
U drвноj industriji	32,0%
U industriji celuloze	30,3%
U ukupnoj industriji i rudarstvu	32,8%

Pošto je novostvorena vrijednost ono što je proizveo živi rad, odnosno zaposleni u određenoj grani proizvodnje, to će se uporediti veličine novostvorene vrijednosti sa brojem zaposlenih u šumarstvu, drвноj industriji, industriji celuloze, kao i u cjelokupnoj industriji i rudarstvu.

Tako je odnos novostvorene vrijednosti (u milionima dinara) prema broju zaposlenih bio za Jugoslaviju:

	1962.	1963.	1964.
u šumarstvu	<u>43.607</u> 68.844	<u>55.552</u> 72.826	<u>69.350</u> 74.101
u drвноj industriji	<u>64.487</u> 121.643	<u>96.251</u> 127.862	<u>136.590</u> 136.047
u industriji celuloze	<u>30.276</u> 17.305	<u>40.941</u> 19.059	<u>46.625</u> 21.528
u cijeloj industriji i rudarstvu	<u>1,179.469</u> 1,138.251	<u>1,591.552</u> 1,202.761	<u>2,075.375</u> 1,309.161

Iz obračunatih podataka proizilazi da je novostvorena vrijednost po jednom zaposlenom bila za Jugoslaviju:

U šumarstvu	762.791 dinara (u 1963.god.) 993.588 dinara (u 1964.god.)
U drвноj industriji	752.652 dinara (u 1963.god.) 1,003.991 dinar (u 1964.god.)
U industriji celuloze	2,148.119 dinara (u 1963.god.) 2,165.784 dinara (u 1964.god.)
U cjelokupnoj industriji i rudarstvu	1,323.249 dinara (u 1963.god.) 1,585.271 dinara (u 1964.god.)

Iz gornjih podataka se vidi, da je mnogo ravnomjerniji odnos novostvorene vrijednosti i broja zaposlenih, nego što je bio slučaj odnosa ukupnog prihoda prema broju zaposlenih u pojedinim granama.

Zapaža se da je novostvorena vrijednost po jednom zaposlenom u šumarstvu gotovo podjednaka onoj u drvnjoj industriji, čak je u 1963. godini i premašuje. Tako izvedena analiza odnosa novostvorene vrijednosti u 1963. godini pokazuje, da novostvorena vrijednost u šumarstvu Bosne i Hercegovine po jednom zaposlenom nije mnogo manja od one u drvnjoj industriji iste republike, iako je ukupan prihod drvne industrije bio skoro dva puta veći nego u šumarstvu.

7. REPRODUKCIJA U ŠUMARSTVU

U ovoj studiji kada se govori o šumarstvu podrazumjevaju se obad-
vije djelatnosti; i šumarstvo koje uzgaja šume, i ono koje ih iskorišćava.

Pokazani ukupni prihodi su zapravo novčani bruto produkti na završetku procesa proizvodnje iskorišćavanja šuma, ali u kojem su uključena i sredstva za uzgajanje šuma odnosno prihodi uzgojnog šumarstva.

Uzgojno šumarstvo koje se bavi proizvodnjom drveta u šumi (proizvodnja je biološkog karaktera) osigurava osnovnu sirovinu iskorišćavanja šuma.

Da bi se osigurala stalna svakogodišnja proizvodnja šumskih proizvoda, a time garantovala stalna reprodukcija drvnih proizvoda i u ostalim granama, koje obradjuju i preradjuju šumske, odnosno drvne, proizvode, mora se finansiranje proizvodnje uzgojnog šumarstva kao bazične djelatnosti također stalno osiguravati, i to svake godine.

Analizirajući obradjene rezultate podataka iz završnih računa šumsko-privrednih organizacija zapaže se određena tendencija koja može nepovoljno djelovati na pozitivno kretanje reprodukcije uzgojnog šumarstva, a naročito proširene reprodukcije u budućem periodu.

Dok se prihodi ukupnog šumarstva stalno povećavaju, sredstva za uzgojno šumarstvo u periodu koji se razmatra naglo su opala, u odnosu na godine neposredno prije ovoga perioda.

Tako analiza elemenata završnih računa šumsko-privrednih organizacija iz 1962., 1963. i 1964. godine o kretanju materijalne baze uzgojnog šumarstva daje određene i nepovoljne indikatore.

Naprijed je rečeno, da je uzgojno šumarstvo bilo ranije organizovano u posebnim samostalnim ustanovama (direkcijama šuma, šum. gazdinstvima) i da je svoje prihode dobivalo iz cijena drveta u šumi (na panju) odnosno kako se to u praksi nazivalo, iz prihoda šumske takse.

Reorganizacijom i uklapanjem uzgojnog šumarstva i iskorištavanja šuma u jedinstvene privredne organizacije prestale su da se praktikuju ranije administrativno određene šumske takse kao prihodi uzgojnog šumarstva. Te su šumske takse samo u Bosni i Hercegovini prelazile prihode od pet milijardi dinara u godinama neposredno prije ovog perioda koji se razmatra. Sada se sredstva za uzgojno šumarstvo dobivaju iz takozvane amortizacije za regeneraciju šuma.

Prema podacima iz završnih računa u tabeli, koja će se iznijeti, prikazaće se kretanje sredstava amortizacije za regeneraciju šuma kao prihoda uzgojnog šumarstva, a u periodu koji se razmatra.

7.1. Kretanje sredstava za regeneraciju šuma

U periodu koji je uzet u razmatranje amortizacija za regeneraciju šuma kretala se u Jugoslaviji i u pojedinim republikama ovako:

	- miliona dinara -		
	1962.	1963.	1964.
Jugoslavija	4.172	8.653	13.640
Bosna i Hercegovina	2.089	3.510	4.970
Slovenija	327	836	1.977
Hrvatska	1.220	2.810	4.051
Srbija	319	985	1.716

Ako se analiziraju ova sredstva u pojedinim godinama ona su daleko ispod sredstava što su se u godinama neposredno prije ovog perioda dobivala u obliku cijene drveta u šumi (na panju) odnosno takozvane šumske takse, koja je tada

predstavljala prihod uzgojnog šumarstva. Ovo pogotovo što se procentualno iz amortizacije za regeneraciju šuma mnogo više uzima za gradjenje šumskih komunikacija, nego što je iznosio procenat šumske takse koji se odnosio na ukupne investicije u šumarstvu.

Ova sredstva za gradjenje šumskih komunikacija u prvom redu se troše za potrebe iskorištavanja šuma.

Sredstva za regeneraciju šuma predstavljaju vrlo mali procenat ukupnog prihoda šumarstva. Taj procenat je u pojedinim republikama, u pojedinim godinama perioda koji se promatra, iznosio od 3 do 11,7% ukupnog prihoda šumarstva; i to ako se uključe i sredstva iz amortizacije šuma data za gradnju šumskih komunikacija.

Ako se isključe sredstva iz amortizacije za regeneraciju šuma data za gradnju šumskih komunikacija, izlazi da sredstva za uzgojno šumarstvo ne iznose ni 8% cijene koštanja šumarstva.

Ovo će se uporediti sa troškovima za uzgojno šumarstvo u zemlji, gdje se vodi mnogo naprednije šumsko gospodarenje. Prema podacima profesora min-henskog Univerziteta dr Speera ("Kosten kalkulation in der Forstwirtschaft" - 1959., strana 30) medju troškovima ukupnog šumarstva (uzgoja i iskorištavanja šuma zajedno) od ukupnih 158.450,393 DM (a na etatu od 2,850.000 m³) u 1958. godini samo tzv. kulturni troškovi tj. troškovi uzgoja šuma (bez čuvanja i drugih upravnih troškova uzgojnog šumarstva), iznose 28.772.996 DM tj. 18,2% cijene koštanja šumarstva (za uzgoj i iskorištavanja zajedno) a u ranijim godinama čak i više; na primjer 21,5% u 1952. godini. Iz ovoga se vidi ogroman nesrazmjer, upoređujući sredstva uzgojnog šumarstva kod nas.

Iz ovog slijedi da je ovakva finansijska politika, u odnosu na materijalnu bazu uzgojnog šumarstva, vrlo nepovoljna za razvoj uzgoja šuma kod nas. Sredstva za uzgojno šumarstvo regulisana su nesigurnim instrumentom. Odredjena je samo donja granica (400 Din po m³ posječenog drveta) za odredjivanje amortizacije za regeneraciju šuma. Prepušteno je samim šumsko-privrednim organizacijama da same odrede sredstva za regeneraciju šuma. Time je prepušteno, u stvari, šumsko-privrednim organizacijama da same odredjuju koliki su materijalni troškovi osnovne sirovine za iskorištavanje šuma. Prema tome tržište ne verificira cijenu osnovne sirovine šumarstva. Iznosi amortizacije za regeneraciju šuma, koji su jedina sredstva uzgojnog

šumarstva, nemaju nikakve veze sa onim što bi novčano predstavljalo drvo u šumi (na panju) kao sirovinu za iskorištavanje šuma, a ta je sirovina završni proizvod uzgojnog šumarstva. Prihod šumarstva nije utvrđen ekonomskim mjerilima tržišta, nego subjektivnim mjerilima. Ovo se još više pogoršava činjenicom što najveći dio amortizacije za regeneraciju šuma usljed velikih potreba za otvaranjem šuma dolazi na gradjenje šumskih komunikacija.

Iz ovog je proisteklo da su proizvodni radovi uzgojnog šumarstva u periodu koji se razmatra u stalnom opadanju, u odnosu na godine neposredno prije ovog perioda.

Tako je ukupna površina obuhvaćena uzgojnim radovima u Bosni i Hercegovini iznosila:

1960. godine	150.297 ha
1961. godine	109.476 ha

a u periodu koji se razmatra:

1962. godine	88.812 ha
1963. godine	80.676 ha
1964. godine	65.492 ha

Ovo opadanje uzgojnih radova je uslijedilo i pored povećanih sjemena u ovom periodu u odnosu na ranije godine. Ukoliko se ovaj proces nastavi to će nepravilno djelovati na osiguranje trajne reprodukcije šumskih proizvoda, ne samo proširene nego čak i proste reprodukcije u budućem periodu.

8. AKUMULATIVNOST, RENTABILNOST, EKONOMIČNOST I EFIKASNOST ULOŽENIH SREDSTAVA U OBLASTI ŠUMSKE PRIVREDE

Naprijed je pomenuta ekonomska kategorija produktivnosti rada, i vidjeli smo da se ne mogu dobiti sigurni i realni podaci ukoliko se produktivnost mjeri samo po živom radu. Ti indikatori govore da je produktivnost u šumarstvu niska. Nužno bi bilo dopuniti istraživanja produktivnosti rada ekonomskim kategorijama akumulativnosti, rentabilnosti, ekonomičnosti i efikasnosti uloženi sredstava u šumarstvu, da bi se upotpunilo ekonomsko proučavanje šumske privrede, odnosno šumsko-privrednih organizacija.

8.1. Akumulativnost u oblasti šumske privrede

O akumulativnosti u granama šumske privrede bilo je govora i u ranijim izlaganjima iz kojih se vidi da nizak organski sastav sredstava u šumarstvu nepovoljno djeluje na akumulativnost ove oblasti.

Ovdje će se konkretnije utvrđivati akumulativnost u šumarstvu prema veličini onog dijela ukupnog prihoda, koji se doista odnosi na akumulaciju i druge viškove rada.

Ukupni višak rada koji se postiže u novčanom bruto produktu, jedini je izvor akumulacije za proširenu reprodukciju, koju će koristiti bilo zajednica, bilo šumsko-privredne organizacije. Proizvedeni novčani bruto produkt, umanjen za prenesenu vrijednost, daje novodobivenu, novostvorenu vrijednost u proizvodnji iz koje će proizaći s jedne strane višak rada kao izvor akumulacije i ono što od te novostvorene vrijednosti odlazi na lične dohotke proizvođača.

Koliki dio novostvorene vrijednosti odlazi na akumulaciju i druge dijelove viška rada, a koliko na lične dohotke najbolje se može vidjeti iz odnosa ukupnog viška rada prema onome što ide na lične dohotke proizvođača. Tok pokazuje potencijalnu mogućnost akumulacije odnosno akumulativnost grana privredne organizacije.

Taj odnos u današnjim uslovima najbolje bi se mogao izraziti matematski ovako (izraženo u procentu):

$$\frac{VR}{NL} \cdot 100$$

gdje je VR = višak rada, NL = neto lični dohodak (uključujući neto lične dohotke, koji terete troškove poslovanja).

(Ovo bi bilo analogno nekadašnjoj kategoriji stope akumulacije i fondova!)

Kod analize akumulativnosti upotrijebiće se gornji iznos - i to da bi se utvrdila akumulativnost u širem smislu (tj. akumulativnost sa gledišta zajednice - društva).

Ovo će se primijeniti za utvrđivanje akumulativnosti u šumarstvu, i u granama koje se kompariraju.

Ti odnosi u promatranom periodu izgledaju ovako (izraženo u procentu):

u šumarstvu Jugoslavije

u 1962. godini	$\frac{24.092,4}{19.514,7}$. 100 = 128,5%
u 1963. godini	$\frac{29.557}{25.995}$. 100 = 113,4%
i u 1964. godini	$\frac{36.397}{32.953}$. 100 = 110,5%

u šumarstvu Bosne i Hercegovine

u 1962. godini	127,8%
u 1963. godini	121,8%
u 1964. godini	110,7%

u drvnj industriji Jugoslavije

u 1962. godini	$\frac{43.184}{24.303}$. 100 = 177%
u 1963. godini	$\frac{61.950}{34.299}$. 100 = 180,6%
u 1964. godini	$\frac{84.632}{51.958}$. 100 = 162,9%

u drvnj industriji Bosne i Hercegovine

u 1962. godini	190%
u 1963. godini	192,8%
u 1964. godini	167,5%

u industriji celuloze Jugoslavije

u 1962. godini	$\frac{25.213}{5.063}$. 100 = 498%
u 1963. godini	$\frac{33.887}{7.054}$. 100 = 480,3%
u 1964. godini	$\frac{37.086}{9.539}$. 100 = 388,8%

u industriji celuloze Bosne i Hercegovine

u 1962. godini	655,7%
u 1963. godini	607,1%
u 1964. godini	487,7%

Naprijed analizirani podaci pokazuju akumulativnost u širem smislu. Tu se vidi da u pogledu ovakve akumulativnosti šumarstvo stoji na vrlo niskom stepenu. Pored toga, zapaža se da se ta akumulativnost postepeno smanjuje, umjeto da se povećava. No, to smanjivanje se zapaža u ovom periodu i kod drvne industrije, kao i kod industrije celuloze.

Kao što se vidi ta stopa akumulativnosti u šumarstvu iznosi od 110% - 128,5%, dok se u drvnjoj industriji kreće od 163% do 193%, a u industriji celuloze od 389% do 656%.

Prema našim jugoslovenskim prosjecima grane sa stopom ispod 250% mogu se smatrati nisko akumulativnim. Prema tome, šumarstvo spada u oblasti sa najnižom stopom akumulacije.

U šumarstvu je ovo još jače izraženo u pogledu tzv. interne akumulativnosti. Tu se misli na odnos onog što ostaje iz čistog prihoda za fondove šumsko-privrednih organizacija, odbijajući ono što dolazi na lične dohotke. Taj je odnos vrlo nepovoljan u oblasti šumarstva. U prosjeku se odnos onoga što odlazi u fondove šumsko-privrednih organizacija, prema onome što ide na lične dohotke, odnosi kao cca 10 : 90. Iako lični dohoci u šumsko-privrednim organizacijama spadaju medju najniže u privredi, odnos onoga što se izdvaja na lične dohotke, prema onome što je odlazilo na fondove šumsko-privrednih organizacija, vrlo je nepovoljan za fondove. Iz ovog se jasno vidi da je interna akumulativnost šumsko-privrednih organizacija još lošija nego akumulativnost u širem smislu. Interna akumulativnost pokazuje potencijalnu mogućnost šumskoprivrednih organizacija za proširenu reprodukciju, odnosno za unapredjenje i racionalizaciju proizvodnog procesa, iz vlastitih sredstava akumulacije.

Kao što se vidi interna akumulativnost šumsko-privrednih organizacija je minimalna.

8.2. Indikatori rentabilnosti u šumskoj privredi

Za proučavanje rentabilnosti, odnosno ustanovljivanje indikatora rentabilnosti, uzimaće se odnos čistog finansijskog rezultata prema uloženim sredstvima. Kao čisti finansijski rezultat sa gledišta društva, zajednice, najadekvatnije je u socijalističkim uslovima smatrati postignuti višak rada. Time se iz postignutog novčanog bruto produkta izdvaja ono što je iznad prirodnih troškova, tj. iznad onoga što je proizvodno neophodno utrošeno na elemente proizvodnje - predmete rada, sredstva za rad i na one koji sudjeluju u proizvodnji, odnosno na elemente koji su stvorili proizvode, odnosno novčani bruto produkt. Višak rada je, dakle, ono što je proizvedeno za društvo, preko onog što je utrošeno na proizvodne elemente, koji stvaraju bruto produkt.

Prema tome, višak rada izražava u pravom smislu čisti finansijski rezultat za društvo. Rentabilitet izračunat po višku rada može se smatrati pravom društvenom rentabilnošću, ako se višak rada stavi u odnos prema uloženim sredstvima, koje je društvo (zajednica) stavila na raspolaganje privrednoj organizaciji, odnosno određenoj grani privrede.

Kao uložena sredstva normalno je smatrati osnovna sredstva, kao i obrtna sredstva, koja su privrednoj organizaciji, odnosno grani privrede, stajala na raspolaganju za određenu proizvodnju. To bi bila prosječno uložena osnovna i obrtna sredstva jer toliko ih je faktično privredna organizacija i koristila.

Takodjer, kao određeni indikator rentabilnosti može se uzeti i odnos viška rada samo prema osnovnim sredstvima, odnosno stalnim sredstvima, koje je zajednica zapravo dala na upravljanje privrednim organizacijama.

Prema tome, kod ovog istraživanja uzeće se oba ova indikatora rentabilnosti. U prvom slučaju uzimaće se za indikator rentabilnost (r) višak rada (VR) prema osnovnim (OS) i obrtnim sredstvima (OBS) zajedno - odnosno matematski izraženo u procentualnom odnosu:

$$r = \frac{VR}{OS + OBS} \cdot 100$$

U drugom slučaju staviće se u odnos višak rada samo prema osnovnim sredstvima. Ovo, da bi se istražila i u šumarstvu rentabilnost korištenja fiksnih fondova, odnosno takvih

uloženih sredstava, koja se ne vraćaju odmah nakon jednog ciklusa, nego tek nakon duže godina, što mnogo više opterećuje zajednicu - društvo. Prema tome, nužno je izmjeriti rentabilnost i prema ovim sredstvima da bi se to veće opterećenje posebno izrazilo.

8.2.1. Indikatori rentabilnosti ukupno uložених sredstava u šumskoj privredi

Obračunavajući i analizirajući rentabilnost po formuli

$$r = \frac{VR}{OS + OBS} \cdot 100$$

u šumarstvu i granama, koje se upoređuju dolazi se do sljedećih rezultata.

Rentabilnost u šumarstvu Jugoslavije iznosila je:

u 1963. godini $\frac{29.557}{92.042} \cdot 100 = 32,1\%$

u 1964. godini $\frac{36.397}{104.480} \cdot 100 = 34,84\%$

a u šumarstvu Bosne i Hercegovine

u 1963. godini 26,4%

u 1964. godini 26,93%

Rentabilnost u drvnjој industriji Jugoslavije u istim godinama iznosi:

u 1963. godini $\frac{61.951}{192.409} \cdot 100 = 32,1\%$

u 1964. godini $\frac{84.632}{216.862} \cdot 100 = 39,03\%$

a u drvnjој industriji Bosne i Hercegovine:

u 1963. godini 28,8%

u 1964. godini 35,2%

U istom periodu rentabilnost u industriji celuloze Jugoslavije bila je:

u 1963. godini $\frac{33.887}{112.205} \cdot 100 = 30,2\%$

u 1964. godini $\frac{37.086}{175.086} \cdot 100 = 21,18\%$

a u Bosni i Hercegovini

u 1963. godini	21,4%
u 1964. godini	19,02%

Razmatrana je i rentabilnost cijele oblasti industrije i rudarstva Jugoslavije koja iznosi

u 1963. godini	$\frac{1,161.530}{4,202.175} \cdot 100 = 27,6\%$
u 1964. godini	$\frac{1,477.467}{4,836.614} \cdot 100 = 30,55\%$

Ovi odnosi pokazuju da šumarstvo daje skoro isti višak rada za društvo u odnosu na ukupno uložena sredstva kao i drvna industrija. Upada u oči da je rentabilnost šumarstva, a i drvne industrije veća nego rentabilnost industrije i celuloze, a od cijele oblasti industrije i rudarstva uzete u prosjeku.

Rentabilnost šumarstva Bosne i Hercegovine je prilično niža od prosječne za Jugoslaviju, ali je veća nego što je rentabilnost industrije celuloze u Bosni i Hercegovini.

8.2.2. Rentabilnost korištenja osnovnih sredstava u šumskoj privredi

Obračunavajući rentabilnost po formuli

$$r = \frac{VR}{OS} \cdot 100$$

dolazi do ovakvih indikatora rentabilnosti (VR = višak rada, OS - osnovna sredstva):

U šumarstvu

Jugoslavije

u 1963. godini	41,2%
u 1964. godini	43,96%

Bosne i Hercegovine

u 1963. godini	33,1%
u 1964. godini	32,61%

U drvnoj industriji

Jugoslavije

u 1963. godini	61,2%
u 1964. godini	70,2%

Bosne i Hercegovine

u 1963. godini	50,4%
u 1964. godini	57,2%

U industriji celuloze

Jugoslavije

u 1963. godini	38,2%
u 1964. godini	25,4%

Bosne i Hercegovine

u 1963. godini	25,9%
u 1964. godini	23,32%

U cjelokupnoj oblasti industrije i rudarstva Jugoslavije

u 1963. godini	43,2%
u 1964. godini	47,5%

Analiziraju ove podatke vidi se da se rentabilnost u šumarstvu uzimajući u odnos višak rada prema uložnim osnovnim sredstvima tokom proizvodnje približava prosjeku industrije. Niža je nego kod drvne industrije, ali povoljnija nego kod visokomehanizovane proizvodnje celuloze, što predstavlja anomaliju. Ovo daje vrlo lošu sliku korištenja osnovnih sredstava u proizvodnji celuloze, što svakako utječe nepovoljno i na oblast šumarstva kao glavnog proizvođača sirovine za ovu granu industrije.

I ovdje se pokazuje da se u šumarstvu Bosne i Hercegovine u odnosu na osnovna sredstva nepovoljnije ekonomski posluje, nego što se posluje u prosjeku šumarstva Jugoslavije, a isto to važi i za druge grane Bosne i Hercegovine koje preradjuju šumske, odnosno, drvne proizvode. Naročito su loši indikatori rentabilnosti proizvodnje celuloze, što potvrđuje ranije istraživanje rentabilnosti po ukupno uložnim sredstvima.

8.2.3. Ekonomičnost u šumskoj privredi

Običajno se ekonomičnost (E) istražuje iz odnosa proizvodne količine prema utrošenim elementima proizvodnje ili izraženo formulom

$$E = \frac{Q}{M + S + R}$$

gdje je Q = bruto produkt, M = materijal, S = sredstva za rad, R = radna snaga.

Pošto se teško mogu izvesti uporedjenja u naturalnim pokazateljima, to bi prema dr Š. Babiću ("Uvod u ekonomiku privrednih organizacija", Zagreb 1955.) bolje odgovarali vrijednosni pokazatelji, odnosno u našim uslovima ekonomičnost (E) bi se mogla izraziti ovakvim odnosom:

$$E = \frac{\text{Ukupni prihod}}{\text{Cijena koštanja (Prirodnih troškova)}}$$

Po ovom odnosu analizirani koeficijenti ekonomičnosti (E) daju ove rezultate (u prosjeku Jugoslavije):

u šumarstvu

u 1963. godini 1,381

u 1964. godini 1,382

u drvnjoj industriji

u 1963. godini 1,286

u 1964. godini 1,327

u industriji celuloze

u 1963. godini 1,485

u 1964. godini 1,414

Rezultati su povoljni za šumarstvo jer se ekonomičnost utroška sredstava, faktora proizvodnje, gotovo izjednačava sa industrijskim granama koje imaju viši organski sastav sredstava.

8.2.4. Efikasnost ulaganja u šumsku privredu

U najnovije vrijeme sve se više nastoji ustanoviti efikasnost ulaganja u pojedine proizvodnje. To se može vidjeti iz ekonomske literature zapadnih i istočnih zemalja.

Na Zapadu se pominje kapitalni koeficijent, a na Istoku koeficijent proizvodnih sredstava.

Taj kapitalni koeficijent, odnosno koeficijent proizvodnih fondova, je novi ekonomski instrument koji dobro izražava ekonomsku efikasnost upotrebe kapitala odnosno proizvodnih fondova.

U kapitalizmu stavljaju u odnos predujmljene kapitalne i izvršene proizvodnje sa tim predujmljenim kapitalima ili nacionalni dohodak, koji je postignut takvom proizvodnjom, odnosno upotrebom kapitala. U socijalističkim uslovima stavljaju se u odnos upotrebljeni proizvodni fondovi, odnosno osnovna i obrtna sredstva koja su nužna za određenu proizvodnju, sa onim što je dobiveno upotrebom tih stalnih (fiksni) i obrtnih fondova.

Za šumarstvo, kao i grane koje se kompariraju, izvešće se ti indikatori efikasnosti. U odnos prema osnovnim i obrtnim sredstvima (kao proizvodnim fondovima) staviće se postignuti nacionalni dohodak u proizvodnji ovih grana, odnosno i u oblasti šumarstva.

Nacionalni dohodak se uzima zato jer je samo to proizvedeno u novoj proizvodnji, pored prenesene vrijednosti koja je već ranije postojala, ili je proizvedena u drugoj proizvodnji.

Prema tome matematski izraženo ta bi efikasnost iznosila:

$$Ef = \frac{\text{Proizvodni fondovi}}{\text{Nacionalni dohodak}} = \frac{OS + OBS}{ND}$$

gdje je Ef = efikasnost uloženi proizvodni fondova, OS = osnovna sredstva, OBS = obrtna sredstva, a ND = nacionalni dohodak.

Ti indikatori efikasnosti uloženi proizvodni fondova iznosili bi u ovom periodu:

u šumarstvu Jugoslavije:

$$\text{u 1963. godini} \quad E_f = \frac{92.043}{55.552} = 1,657$$

$$\text{u 1964. godini} \quad E_f = \frac{104.480}{69.350} = 1,507$$

u drvnoj industriji Jugoslavije

$$\text{u 1963. godini} \quad E_f = \frac{192.409}{96.251} = 1,999$$

$$\text{u 1964. godini} \quad E_f = \frac{216.862}{136.590} = 1,588$$

u proizvodnji celuloze Jugoslavije

$$\text{u 1963. godini} \quad E_f = \frac{112.205}{40.941} = 2,741$$

$$\text{u 1964. godini} \quad E_f = \frac{175.086}{46.625} = 3,755$$

a u cjelokupnoj industriji Jugoslavije u 1963. godini 2,639

u 1964. godini 2,330

Ovi indikatori pokazuju koliko se koristi vrijednosti osnovnih i obrtnih sredstava za jedinicu proizvedenog nacionalnog dohotka u pojedinim granama proizvodnje. To znači da je ista uložnost proizvodnih fondova u našim uslovima u ovom periodu davala povoljnije rezultate u šumarstvu nego u industrijskim granama. Drugim riječima rečeno, šumarstvo je sa manje proizvodnih fondova postizavalo istu veličinu nacionalnog dohotka.

9. DISKUSIJA I REZIME

U ovoj studiji obradjeno je šumarstvo kao cjelina u kojoj je obuhvaćena i djelatnost šumarstva koja uzgaja šume, kao i djelatnost koja te šume iskorištava.

U novije vrijeme, tj. baš u periodu koji je uzet u istraživanje, ove djelatnosti i organizaciono su povezane u jednu cjelinu što i novi Zakon o

šumama propisuje. Po propisima toga Zakona čak je i određeno da se za šumarstvo kao cjelinu, uključujući uzgoj i iskorištavanje šuma, vodi zajedničko ekonomsko poslovanje. Stoga su i elementi koji su stajali na raspolaganju kod ovih istraživanja adaptirani za oblast šumarstva kao cjelinu. Zapravo, uzgajanje šuma i njihovo iskorištavanje međusobno su organski veoma povezani, naročito ondje gdje se vodi tzv. preborno gospodarenje, kao što je kod nas slučaj - posebno u Bosni i Hercegovini. Podaci koji se dobivaju za obračunavanje i analizu odnose se na cijelu oblast šumarstva, a ne posebno za uzgajanje šuma odnosno iskorištavanje šuma. Pošto proizvodi iskorištavanja šuma kao krajnji produkti šumarstva izlaze na tržište, to su analizirani prihodi, odnosno i novostvorene vrijednosti, rezultati na kraju završnog proizvodnog procesa iskorištavanja šuma. Dakle, obračunati indikatori, kao i izvedene ekonomske zakonitosti, odnose se na oblast šumarstva koja uključuje u sebi i uzgoj i iskorištavanje šuma.

No, uzgajanje šuma i iskorištavanje šuma imaju svoje posebne specifičnosti, naročito u ekonomskom pogledu. Djelatnost šumarstva je izrazito biološkog karaktera i ima poseban produkcionni proces, koji se radi dužine vremena proizvodnje uslovljenog prirodom ne može uklopiti u način ekonomskih obračuna, vizuelnih u ostaloj privredi. Proces proizvodnje je dugogodišnji i vrlo različan od uobičajnih vrsta proizvodnje naročito industrijskog tipa produkcije.

Rezultat uzgojnog šumarstva je zrelo drvo u šumi (na panju), još neposječeno, a djelatnost iskorištavanja je proizvodna grana, koja to drvo u šumi (na panju) kao svoju sirovinu dalje obradjuje dok ga ne dovede na tržište. Proces iskorištavanja šuma, za razliku od uzgoja šuma, je mehaničkog karaktera i odvija se u vremenu koje dozvoljava, da se obračunavanja vrše u običajnom okviru jedne godine (bilansiranje itd.) kao što se vrši i u drugim granama privrede. Dakle, proces proizvodnje iskorištavanja šuma uklapa se u običajne načine proizvodnje kakvi su i u ostaloj privredi.

Promatrani u jednoj godini, kao običajnom okviru analiza proizvodnje, radovi uzgojnog šumarstva, samo u toj jednoj godini, ne daju gotov proizvod. Znači, proizvodni radovi uzgojnog šumarstva u jednoj godini su samo dio jednog proizvodnog procesa, koji je dugogodišnji, a radovi iskorištavanja dovršavaju svoje proizvode u istoj godini u kojoj su i započeti. Pošto su ove dvije djelatnosti

medjusobno povezane u istu oblast šumarstva, jasno je da ovakve karakteristike njihovih proizvodnji pokazuju da u novčanom bruto produktu i njegovim djelovima sadrže u sebi različite elemente, koji nisu istovrsnog karaktera.

Specifičnost godišnjeg bruto produkta uzgojnog šumarstva, pošto je on rezultat dugogodišnjeg proizvodnog procesa, je u tome što je on proizvod radova i ranijih godina. No, ta ulaganja iz ranijeg perioda ne mogu se uzimati u račun kod izračunavanja vrijednosti tog bruto produkta. Ovo, ne samo radi nedostatka normalnih knjigovodstvenih evidencija, nego i radi toga što bi se ranija ulaganja rada iz prošlog perioda morala izmjeriti sadašnjim mjerilima, tj. u odnosu na sadanju produktivnost rada. Znači nemamo elemenata za određivanje vrijednosti bruto produkta uzgojnog šumarstva po troškovima za uzgojno šumarstvo. Iz cijelog izlaganja slijedi dalje, da se godišnji gotovi proizvod uzgojnog šumarstva, koji dolazi kao materijal (sirovina) za djelatnost iskorištavanja šuma u istoj godini, ne može smatrati da je proizveden troškovima uzgojnog šumarstva u istoj godini. To su veličine koje medju sobom nemaju nikakve veze.

Ne postoji izvjesna ekonomska veza u tome, da ako se želi održati trajna reprodukcija šumskih proizvoda za društvo, onda se mora vezati veličina godišnje proizvodnje iskorištavanja šuma sa osiguranjem te trajne reprodukcije šumskih proizvoda. Znači, mora se, paralelno sa radovima iskorištavanja šuma, trajno odvijati i proizvodnja uzgojnog šumarstva u svakoj godini.

Da bi se pravilno mogli postaviti ekonomski odnosi izmedju proizvodnje uzgojnog šumarstva i proizvodnje iskorištavanja šuma, koje se zajedno nalaze u okviru šumarstva, morali bi se u zajedničkom ukupnom prihodu i njegovim dijelovima ekonomski odvojiti elementi, koje stvara i jedna i druga grana proizvodnje.

Da bi se pravilno ustanovili finansijski rezultati oblasti šumarstva kao i ekonomske zakonitosti, koje tu djeluju, trebalo bi u prvom redu ustanoviti, što vrijednosno predstavlja godišnji proizvod uzgojnog šumarstva, koji dolazi kao sirovina iskorištavanja šume iste godine.

U današnjim uslovima, kako se to izražava prema današnjim instrumentima, to se ne može ustanoviti. Na taj način se onemogućuje da se pravilno ustanove finansijski rezultati šumarstva, a time se onemogućuje da se pravilno utvrde

i ekonomske zakonitosti ove oblasti. To je u današnjim uslovima prepušteno neekonomskim kriterijima. Na taj način se zamagljuje pravi troškovi osnovnog materijala iskorištavanja šuma i sprječavaju pravilni ekonomski odnosi između uzgojnog šumarstva i iskorištavanja šuma. Time se deformišu i ekonomske zakonitosti u oblasti šumarstva.

Stoga i istraženi indikatori kao i ekonomske zakonitosti imaju globalan karakter za šumarstvo kao cjelinu i ne daju detaljne karakteristike proizvodnje uzgojnog šumarstva i proizvodnje iskorištavanja šuma uzetih svaku za sebe, a obadvi je su ekonomski vrlo različite.

Šumarstvo, zapravo, obuhvata dvije djelatnosti koje su po ekonomskim karakteristikama vrlo heterogene kako po karakteru proizvodnje (biološka odnosno mehanička vrsta proizvodnje) tako i po dužini proizvodnog procesa, gdje su i obrtanja sredstava dijametralno različita.

Ove posebne ekonomske karakteristike ovih dviju djelatnosti šumarstva tražile bi detaljnije i posebne ekonomske analize proizvodnje uzgojnog šumarstva i proizvodnje iskorištavanja šuma, koje bi ustanovile i posebne ekonomske zakonitosti u ovim granama, a u istoj oblasti šumarstva.

U današnjim uslovima ni ekonomski instrumenti zajednice, ni knjigovodstvena, ni druga evidencija nisu tako adaptirani, da bi postojala mogućnost ovakvih posebnih ekonomskih analiza.

Ovako, detaljnije, ekonomsko proučavanje uzgojnog šumarstva i iskorištavanja šuma moglo bi doći u obzir, ako bi se postavili takvi ekonomski instrumenti zajednice koji bi to omogućili. Ovo bi bilo nužno radi pravilnih ekonomskih odnosa proizvodnje uzgojnog šumarstva i iskorištavanja šuma.

U prvom redu morao bi se pravilno ustanoviti bruto produkt uzgojnog šumarstva u vrijednosnim mjerilima, odnosno cijene drveta u šumi (na panju) kao osnovne sirovine za iskorištavanje šuma.

Pokušaji da se ustanovi vrijednost šuma prema troškovnim elementima uzgojnog šumarstva ne daju rezultate radi dugogodišnjeg procesa proizvodnje i počešćea ustanovljivanja društveno potrebnog rada. Troškovni elementi u dugogodišnjem procesu proizvodnje na tržištu se ne verificiraju.

Pošto se i u socijalizmu, u prelaznom periodu, nalazimo u stadiju robne privrede gdje se određivanje vrijednosti, odnosno cijena, prepušta tržištu, mogli bi doći u obzir i metodi određivanja cijena drveta u šumi kao završnog proizvoda djelatnosti uzgajanja šuma, u kojima bi se pokazali utjecaji tržišta. To su metodi koji polaze od tržišnih cijena šumskih, odnosno drvnih, proizvoda koje tržište registrira, priznaje, tj. od cijena u ovom slučaju proizvoda iskorištavanja šuma i odbivši društveno potreban rad odnosno objektivne troškove iskorištavanja šuma sa odgovarajućim viškovima rada, da bi se dobile cijene drveta u šumi (na panju). Time bi se ove cijene povezale sa tržištem, čiji uticaji postoje i koji će djelovati dok god postoji robna proizvodnja.

Dok god ne budu ustanovljeni pravilni ekonomski odnosi između uzgojnog šumarstva i iskorištavanja šuma neće se moći ustanoviti ni pravi dohoci u šumarstvu, koji su nastali djelovanjem živog rada u određenoj godini, odnosno određenoj godišnjoj proizvodnji, koja se ekonomski razmatra. Bez toga se ne mogu razgraničiti uticaji bolje organizacije rada od djelovanja prirodnih faktora, većih udaljenosti šuma od tržišta itd. Inače se stvaraju deformacije u dohocima.

Kao što je već rečeno u ovim istraživanjima uzeto je šumarstvo kao cjelina (uključujući u šumarstvo djelatnost šumarstva koja šume uzgaja kao djelatnost šumarstva koja šuma iskorištava).

Prema tome i rezultati istraživanja odnose se na oblast šumarstva kao cjelinu. Tako se treba i tretirati ustanovljene ekonomske karakteristike i zakonitosti kod kretanja ukupnih prihoda novostvorenih vrijednosti, strukture osnovnih i obrtnih sredstava kao i indikatori akumulativnosti, rentabilnosti, ekonomičnosti i efikasnosti u šumarstvu. Kao takvi ti rezultati su upoređivani i sa drugim granama.

Kod ovih istraživanja kretanje vrijednosti, odnosno kretanje ukupnih prihoda, novostvorene vrijednosti kao i dijelova dohodaka bile su pod utjecajem cijena koje su bile ranije plafonirane, a kasnije pod kontrolom. Ti uticaji pojavljuju se u periodu koji se razmatra. Jasno da bi odnosi, koji su se ustanovili pod takvim uslovima bili povoljniji za šumarstvo, da su na tržištu bile slobodne cijene šumskih, odnosno, drvnih proizvoda.

Djelovanje novih privrednih mjera svakako će stvoriti promjene u uslovima privredjivanja sirovinke oblasti proizvodnje kao što je šumarstvo. Stoga bi bilo nužno, da se istraže rezultati i zakonitosti koje će se pojaviti u takvim uslovima i da se kompariraju sa ovima koji su karakteristični za ovaj period koji je analiziran.

Iz cjelokupnog istraživanja proizlazi da šumarstvo odnosno šumsko-privredne organizacije Jugoslavije imaju vrlo slabu akumulativnost i u širem smislu (akumulativnost za društvo), a još slabiju internu akumulativnost, tj. akumulativnost za same šumsko-privredne organizacije.

Izvedene analize nadalje pokazuju da je posebno u Bosni i Hercegovini ta akumulativnost još slabija nego što je akumulativnost šumsko-privrednih organizacija u prosjeku cijele Jugoslavije. Među raznim utjecajima koji su prouzrokovali tako slabu akumulativnost u kojima je kao subjektivni faktor bilo slabo poslovanje, postojali su jaki uticaji objektivnih faktora kao što je nizak organski sastav sredstava i negativan uticaj plafoniranih cijena šumskih odnosno drvnih proizvoda i efekata koji su sa tim vezani.

Izvršena analiza podataka pokazuje vrlo evidentno, nizak organski sastav sredstava šumsko-privrednih organizacija. Obračunati rezultati ukazuju posebno na mala ulaganja u osnovna sredstva u oblasti šumarstva i njihovu lošu strukturu. Načisto je slaba opremljenost orudjima za rad, koja najviše imaju uticaja na organski sastav sredstava, a time i na akumulativnost proizvodnje. Rezultati analiziranja podataka svrstavaju šumarstvo među najniže opremljene oblasti privrede - računajući vrijednost opremljenosti po jednom proizvođaču.

Taj negativni faktor niskog organskog sastava ne može se tako brzo mijenjati radi odredjenih prirodnih uslova koji u velikoj mjeri djeluju u proizvodnji šumarstva. No, nužno je postepeno mijenjati ovako nizak organski sastav sredstava u šumarstvu i približavati ovu oblast industrijskom načinu proizvodnje. Ovo će se postići bržim povećanjem otvorenosti šuma, sve većim uvodjenjem mehanizovanih sredstava, odnosno stvaranjem bolje opremljenosti, povećanjem stručnosti proizvođača, većom primjenom nauke, tehnike i boljom organizacijom rada. Jedino ovakvim mjerama može se povećati niska produktivnost rada i omogućiti da se šumska privreda što povolji-

nije uklopi u međunarodnu podjelu rada. Nužno je, dakle, uvoditi takvu privrednu politiku, naročito investicionu, koja će omogućiti stvaranje višeg organskog sastava u šumskoj privredi, a time i povećanja produktivnosti rada i veće akumulativnosti u ovoj oblasti privrede.

Dosadašnja, skoro nikakva, interna akumulativnost šumsko-privrednih organizacija nije im dozvoljavala da vlastitim sredstvima povećaju proizvodne snage šumske privrede.

Loše djelovanje niskih cijena šumskih, odnosno drvnih, proizvoda pogoršavalo je u velikoj mjeri akumulativnost šumsko-privrednih organizacija. Nove privredne mjere treba povoljno da djeluju naročito na sirovinске oblasti kao što je šumarstvo. Povoljniji odnosi cijena za ovakve grane privrede poboljšaće akumulativnost i šumarstva, a naročito internu akumulativnost šumsko-privrednih organizacija.

Dok sa jedne strane rezultati analiza pokazuju slabu produktivnost rada i nisku akumulativnost šumsko-privrednih organizacija, s druge strane istraživanja daju povoljne razne indikatore, koji jasno ukazuju da ulaganja sredstava u šumsku privredu daju relativno dobre rezultate.

Povoljne stope daju analize rentabilnosti uzimajući u obzir ukupno uložena sredstva u proizvodnju šumarstva.

Rezultati analiza pokazuju, da je čisti finansijski rezultat proizvodnje šumarstva povoljan za društvo, ako se uporedi sa ukupnim sredstvima, koje društvo stavlja na raspolaganje šumarstvu u proizvodnji šumsko-privrednih organizacija.

Takodjer, indikatori rentabilnosti korištenja osnovnih sredstava, kao sredstava, koja se stavljaju na duži rok privrednim organizacijama i čija se vrijednost ulaže u proizvodnju na dugi niz godina, a njihova vrijednost se ne vraća odmah nakon jednog obrtnog ciklusa, daju u šumarstvu rezultate, koji se približavaju industrijskim granama i pored niskog organskog sastava sredstava šumsko-privrednih organizacija.

I prema ovim indikatorima šumarstvo Bosne i Hercegovine zaostaje iza prosjeka šumarstva Jugoslavija.

Naročito povoljne indikatore daju odnosi uložених proizvodnih fondova prema proizvedenom nacionalnom dohotku u šumarstvu. Indikatori efikasnosti po-

kaz uju da šumarstvo sa manje proizvodnih fondova može postići istu količinu nacionalnog dohotka, ako se uporedi čak i sa industrijskim granama. Drugim riječima rečeno iz rezultata istraživanja proizilazi, da je efikasnost ulaganja proizvodnih fondova u šumarstvu takva, da sa istim sredstvima šumarstvo brže povećava nacionalni dohodak, nego što je slučaj u drugim industrijskim granama. Iz toga slijedi da se ulaganja u šumarstvo sa gledišta povećanja nacionalnog dohotka pokazuje povoljnijim nego ulaganja u grane, koje su bile komparirane kod ovih istraživanja, a povećanjem nacionalnog dohotka najbolje se mjeri povećanje privredne moći pojedinih nacija - odnosno zemalja.

Ova istraživanja nadalje pokazuju da se pojavljuju ekonomski neodređeni odnosi unutar same oblasti šumarstva, tj. između djelatnosti uzgojnog šumarstva, koja ima dugogodišnji ciklus proizvodnje i djelatnosti iskorištavanja šuma, čiji je ciklus proizvodnje sličan ciklusima proizvodnje u drugim granama privrede.

Neriješeni ekonomski odnosi medju ovim djelatnostima smetaju pravilnom razvoju obadvije grane. Jedan od glavnih neriješenih problema je taj što ekonomski način ne ustanovljuje vrijednosno godišnji bruto produkt uzgojnog šumarstva, koji postaje početna sirovina iskorištavanja šuma. Ovo deformiše veličinu novostvorene vrijednosti u novčanom brutoproduktu iskorištavanja šuma.

S ovim u vezi nisu stabilno, a ni ekonomski, postavljeni prihodi, odnosno sredstva uzgojnog šumarstva. Nedovoljna, odnosno neadekvatna, sredstva za uzgojno šumarstvo mogu ugroziti reprodukciju, naročito pruženu reprodukciju, šumskih proizvoda, a time ugroziti u budućnosti i reprodukciju grana, koje prerađuju šumske, odnosno drvene, proizvode. Poznato je prema svjetskim statistikama da potrošnja šumskih, odnosno drvnih, proizvoda po jednom stanovniku stalno raste, te je prema tome nužna proširena reprodukcija tih proizvoda. Naročito u našoj zemlji gdje potrošnja izradjenih drvnih proizvoda zaostaje za prosjekom potrošnje drvnih proizvoda razvijenih zemalja Evrope, iako Jugoslavija, a posebno Bosna i Hercegovina, kako je već rečeno spadaju u pogledu šumskih površina u gornju ljestvicu evropskih zemalja.

Nužno je, ovdje, naglasiti da prirodni uslovi daju potencijalnu mogućnost Jugoslaviji, a posebno Bosni i Hercegovini, da se šumska privreda podigne na viši stepen. Šumska privreda ima svoju sirovinsku bazu u cijelosti u zemlji, što joj daje povoljnije ekonomske karakteristike u odnosu na mnoge druge grane, i investiranja u povećanje proizvodnje u ovoj grani je sigurnije i relativno korisnije za zajednicu. Ovo pogotovo kada šumska, odnosno drvna, privreda Jugoslavije i danas igra važnu ulogu u međunarodnoj razmjeni, i njen je devizni bilans povoljniji od onog u drugim granama privrede.

Kao što je već rečeno istraživanja pokazuju, da je oblast šumarstva u pogledu upotrebe proizvodnih fondova povoljnija od kompariranih grana proizvodnje, pa su prema tome dosadašnja ulaganja u ovu granu bila malena i neadekvatna potencijalnoj mogućnosti ove oblasti, iako ona sa istim proizvodnim fondovima brže nego industrijske grane povećava nacionalni dohodak zajednice. Stoga privredna politika zajednice treba da se u mnogo većoj mjeri usmjeri na šumsku privredu, jer po svim istraživanim ekonomskim indikatorima ona to i zaslužuje.

RESEARCH ON COMPLEX ECONOMIC AND FINANCIAL SITUATION
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FOREST ENTERPRISES

S u m m a r y

The basic conditions in which the forest economy of Bosnia and Herzegovina operates and the results achieved by this economic activity were elaborated in this study.

The results of the research, were worked out on the basis of forest enterprises business data in Bosnia and Herzegovina for a period 1962. - 1964.

Special attention was given to the analysis of

- conditions of work,
- proportions and conditions of timber fund,
- kind and structure of basic means of production,
- kind and structure of the means of trade
- amortization in forestry

Among the successful business indicators, the following were established

- total value of production,
- national income,
- labor surplus,
- economicity
- rentability.

Data of business conditions and results were compared to the corresponding indicators of other economic activities.

It was established that the investments in forestry were insufficient although this economic branch is able to make business more successfully than some other economic branches in which even more was invested.

The need of greater investment in the culture of the forests was pointed out. In other words the extent of the works in culturing the forests is not in proportion with the extent of timber fund usage (timber logging).

In the coming period it is necessary to give more attention to the development of forestry, since this economic activity is among the most important in Bosnia and Herzegovina.

	Strana
1. UVODNA RAZMATRANJA	5
2. PODRUČJE ISTRAŽIVANJA	6
3. STANJE ŠUMA ODNOSNO ŠUMSKIH POVRŠINA KAO I STANJE ŠUMSKOG FONDA	8
4. ANALIZA STANJA I STRUKTURE ULOŽENIH SREDSTAVA U ŠUMSKOJ PRIVREDI	11
4.1. Analiza stanja i struktura osnovnih sredstava	11
4.2. Analiza stanja obrtnih sredstava u granama šumske odnosno drvne privrede	18
5. KRETANJE I STRUKTURA TROŠKOVA U ŠUMSKOJ PRIVREDI	20
5.1. Kretanje troškova predmeta rada odnosno troškova materijala	21
5.2. Kretanje troškova amortizacije	22
5.3. Kretanje troškova koji se odnose na živi rad	23
5.4. Strukturni odnos troškova u granama šumske privrede	24
6. ANALIZA KRETANJA UKUPNIH PRIHODA I NOVOSTVORENE VRIJEDNOSTI ŠUMSKE PRIVREDE	26
6.1. Analiza kretanja ukupnih prihoda šumske privrede	27
6.2. Analiza kretanja novostvorene vrijednosti u šumskoj privredi	32
7. REPRODUKCIJA U ŠUMARSTVU	35
7.1. Kretanje sredstava za regeneraciju šuma	36
8. AKUMULATIVNOST, RENTABILNOST, EKONOMIČNOST I EFIKASNOST ULOŽENIH SREDSTAVA U OBLASTI ŠUMSKE PRIVREDE	38
8.1. Akumulativnost u oblasti šumske privrede	39
8.2. Indikatori rentabilnosti u šumskoj privredi	42
8.2.1. Indikatori rentabilnosti ukupno uložених sredstava	43
8.2.2. Rentabilnost korišćenja osnovnih sredstava u šumskoj privredi	44
8.2.3. Ekonomičnost u šumskoj privredi	46
8.2.4. Efikasnost ulaganja u šumsku privredu	47
9. DISKUSIJA I REZIME	48
SUMMARY	57

Vučijak dr S.:

ORGANIZACIJA ŠUMARSKE SLUŽBE U BiH
ZA VRIJEME OTOMANSKE I AUSTROUGARSKE VLADAVINE
L'ORGANISATION DU SERVICE FORESTIER EN BOSNE ET HERZEGOVINE
PENDANT LE REGNE TURQUE ET AUTRICHE - HONGROIS

P R E D G O V O R

Šumarstvo u Bosni i Hercegovini ima značajnu i višestruku ulogu. U prvom redu šuma je privredni objekat iz koga zajednica svake godine dobija velike količine drvnih proizvoda neophodnih za podmirenje potreba domaćeg stanovništva i za kompletiranje asortimana, obima i vrijednosti izvoza. Velike šumske površine koje prekrivaju ovu republiku pružaju mogućnost da se i u budućem periodu, uz razumno gazdovanje, trajno dobijaju još veće količine drvne mase.

Privredna važnost šumskog bogatstva Bosne i Hercegovine prelazi granice ovog područja i predstavlja značajan privredni element u našoj nacionalnoj ekonomiji.

Veoma značajna uloga šumarstva su i tzv. opšte koristi koje ono pruža. Već se odavno uvidjelo da šuma utiče na vodni režim, na tlo i klimu. Šumska vegetacija otklanja ili ublažava snagu i pustošenje prirodnih sila i time postaje veliki čovjekov oslonac u borbi protiv tih neželjenih pojava. U godinama ratnih razaranja šuma pruža utočište, oskudnu hranu i zaštitu stanovništvu napadnutih sela i gradova. U vrijeme mira šuma je mjesto gdje se podižu domovi odmora, zdravstveni centri i razni turistički objekti koji služe za obnavljanje, učvršćivanje i podizanje fizičkih i duhovnih snaga čovjeka.

Prema tome šuma nije više svačiji i ničiji skup drveća, već objekat koji je brojnim nitima povezan sa životom, radom i prosperitetom pojedinca, njegove porodice i zajednice kao cjeline. Zbog toga se moraju otvoriti putevi svemu onome što će doprinijeti da se šumsko bogatstvo pravilno njeguje, unapređuje i koristi.

Nesumnjivo, da oblik organizacije preko koga će se najneposrednije upravljati i gazdovati ovim našim zajedničkim bogatstvom, igra u tom istaknutu ulogu.

Do danas su se u oblasti šumske privrede u Bosni i Hercegovini uvodili, mijenjali i ukidali brojni sistemi organizacije šumarske službe. Svaki od njih je ostavljao pozitivan ili negativan trag na organizmu šume.

Značaj i uloga šumarstva u Bosni i Hercegovini i mjesto i uloga organizacije u njezinom pravilnom radu i razvoju podstakli su nas da se i sami odlučimo da damo svoj mali doprinos unutar velike oblasti naučnog istraživanja organizacije u šumarstvu. Kada nam je i dr. Kopčić, profesor Šumarskog fakulteta u Sarajevu, dao podršku u stavu da bi obrada organizacije šumarske službe u Bosni i Hercegovini bila korisna i za nauku i za praksu, pristupili smo radu na navedenoj problematici.

Prilikom obrade razvoja šumske privrede i njezine organizacije u Bosni i Hercegovini, pomoć i savjete dao nam je B. Begović, profesor Šumarskog fakulteta u Sarajevu.

Navedenim profesorima, koji su pružili pomoć prilikom obrade ovog rada, izražavamo našu zahvalnost.

1. U V O D

Kada govorimo o organizaciji u šumarstvu onda mislimo na takvu djelatnost kojom se osigurava, da se obavljanje zadataka u ovoj oblasti vrši izdvojenom i diferencirano putem pojedinih organizacija i organa, ali da se u cjelini uzevši, cjelokupna aktivnost u šumarstvu odvija sinhronizovano, povezano i uskladjeno po našim željama i planovima. Ovo znači da se šumsko-privredna djelatnost kao jedna privredna i ekonomska cjelina organizuje tako da obavi svoj skupni zadatak preko pojedinih dijelova - organa od kojih svaki obavlja neku posebnu funkciju iz toga skupnog zadatka. Taj sklad u djelovanju pojedinih organa jedne cjeline neće se pojaviti sam po sebi, nego je za to potrebna organizovana ljudska djelatnost.

Naime, izvršenju postavljenog zadatka moguće je pristupiti na različite načine i uz prisustvo različitih organizacionih formi.

Medjutim, samo uz jedan dio tih organizacionih formi moguće je postići optimalne rezultate na ostvarenju postavljenog cilja pri izvršenju datog zadatka.

Kod utvrđivanja organizacije nije pravilno smatrati neki organizacioni oblik kao optimalni za sve slučajeve i uslove. U ovoj oblasti ljudska djelatnost mora neprekidno tražiti nove puteve i bolja rješenja. Samo na taj način organizacija može dati svoj pozitivan udio ljudskom naporu i progresu.

Uporedo sa razvojem i kretanjem ljudskog društva rastu sposobnosti, znanje i iskustvo njegovih članova, pa je i zbog toga moguć sve studiozniji i obimniji čovjekov udio u oblasti ispitivanja i utvrđivanja organizacionih oblika. Tako se organizacija može neprekidno poboljšavati zahvaljujući prošlim naprecima da bi, sa svoje strane, i sama postala uzrok novim naprecima.

Ma koliko nauka i tehnika napredovale i stavljale se čovjeku na raspolaganje, udio organizacije u ljudskom kretanju će i dalje biti velik i značajan. Ovo radi toga što dobro zamišljena i sprovedena organizacija ljudskog rada omogućuje veće učinke uz manje napore i troškove. Interes društva za ulaganje manjih napora i smanjenje troškova neće nikada prestati. Naprotiv, težnja za takvim radom će biti sve veća, jer se samo na taj način mogu otvarati novi putevi i stvarati obimnija i raznovrsnija bogatstva za dalji napredak.

"Svako dijete zna, da bi svaka nacija pomrla od gladi, kada bi obustavila rad, ne za godinu dana, već samo za nekoliko nedelja" (prema Dešiću, 1949. str. 29 citat: Marks, Engels - Dela, sv.XXV). Znači da je rad osnovni uslov za opstanak čovjeka. Danas bi se moglo reći da su organizacioni oblici i stepen organizacije ljudskog rada osnovni činioci za njegovo efikasno i ekonomično djelovanje. Prema tome i organizacija, kao i svako drugo orudje koje se primjenjuje u radnom procesu, treba svakodnevno pratiti, analizirati i usavršavati. Na taj način će se organizacija, pored ostalog, učiniti:

- efikasnom,
- dinamičnom,
- jednostavnom i
- jeftinom.

Nadalje, organizacija se mora, najvećim dijelom svojih elemenata, što više osposobiti da može uspješno djelovati u datim uslovima i njihovu snagu ograničiti ili pojačati, ovisno od obima i pravca djelovanja tih uslova u procesu čovjekovog rada.

U oblasti šumarstva, u najstarije vrijeme, nije ni bila potrebna niti je bila prisutna bilo kakva organizacija. Šuma je bila samo prostor obrastao drvećem po kome su se sakupljali šumski plodovi, lovila divljač i lomili dijelovi stabala za izgradnju primitivnih nastambi, za vatru ili orudje. Nešto kasnije šuma počinje čak da bude smetnja, jer je zauzimala zemljište koje je čovjek želio iskoristiti za njivu i pašnjak. Tada nastaje njezino uništavanje uz pomoć vatre i sjekire. Šuma se na taj način lako uništavala jer je bila svačija svojina poput vode i vazduha. Uz ovo dolazi i pojačano iskorištavanje šume radi podmirjenja rastućih potreba za drvnom masom. U vezi s tim ubrzo se smanjuje zeleni pokrivač šume, njeega je sve manje i isti je sve dalje od pogleda i ruke čovjeka. Potreba za organizacijom u oblasti šumarstva pojavljuje se toga momenta kada se uvidjelo da šuma nije neiscrpno bogatstvo, nego objekat koji je podložan propadanju i uništavanju. Zbog toga se šumske površine počinju da izdvajaju, ogradjuju, štite i proglašavaju svojinom pojedinih lica, zajednica ili država. U šumarstvu se najprije i pojavljuju organi čiji je zadatak da štite interese posjednika šume, a time da donekle zaštite i šumu od nekontrolisanog

uništavanju. To su bili začeci organizacije nadzora i šumama. Sa pojačanim korišćenjem šume javlja se potreba da se i taj vid ljudskog djelovanja u šumi, na neki način oblikuje, uskladi i poboljša. To je svakako bilo u interesu onih koji su u pojačanoj potražnji drveta našli veliki izvor za svoje bogaćenje.

Tako je počela djelovati i organizacija uprave u šumama. Naravno, da su to sve bili skromni počeci. Organizacija u oblasti šumarstva u prvo vrijeme nije samostalna, već djeluje unutar drugih uprava - opšte uprave, lova, rudarstva, brodarstva. Čak i prvo šumarsko djelo *sylvicultura oeconomica*, koje se pojavilo 1713. godine, izašlo je iz pera rudarskog kapetana H. von Carlowitza. Medjutim, u daljem razvoju privrede i društva šuma postaje sve važnija, ona postaje objekat u kome se sve više radi. U vezi sa razvojem mjesta i uloge šume, i organizacija šumarske službe je postojala sve važniji činilac koji se neprekidno razvijao, mijenjao, dopunjavao i doživljavao uspjehe i neuspjehe. Ona je sa svoje strane, zajedno sa ostalim činiocima uticala u pozitivnom ili negativnom smislu na rad i razvoj šumske privrede da bi i sama bila podvrgnuta povratnom uticaju onih činilaca na koje je djelovala.

Organizacija je u cjelokupnom dosadašnjem razvoju bila faktor koji je svojom snagom i širinom djelovanja davao onakav doprinos razvoju šumarstva kakvo joj je bilo dato mjesto u tom šumarstvu. Svakako da je obim djelovanja organizacije ovisio i o mjestu i ulozi samog šumarstva u životu jednog naroda.

Nažalost, u uslovima takvog apsurdna da je razvitak civilizacije bio činilac uništavanja šumskog bogatstva ni organizacija nije mogla jedno vrijeme dati ono što se od nje može u normalnim uslovima očekivati. U vezi s tim čak je Marks pisao: "Razvitak kulture i industrije uopće oduvijek se pokazao toliko aktivan u razoravanju šuma, da je prema ovome sve što je uradjeno za njihovo održanje i proizvodnju jedna ništava sitnica" (Marks: Kapital II, 1947. str. 203).

Ako se želi, a to je nužno, da organizacija u daljem razvoju šumarstva bude činilac njezinog napretka, onda joj se mora dati dovoljno prostora, snage i sredstava. Tada će se pokazati u pravoj mjeri njezina vrijednost i vitalnost.

2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Da bi se mogao projektovati sistem organizacije šumarske službe koji bi se najviše približio i odgovorio sadašnjim uslovima pod kojima se odvija šumsko-privredna djelatnost u BiH i njezina organizacija odredilo se za predmet istraživanja

- proučavanje i analiziranje pojave, oblika, mjesta i uloge organizacije u radu i razvoju šumske privrede u Bosni i Hercegovini u cilju uočavanja važnijih momenata i uslova pod kojima je nastala i djelovala organizacija u šumarstvu.

Ova istraživanja su trebala poslužiti kao osnova za

- iznalaženje sistema organizacije šumarske službe koji bi se našao u optimalnoj zoni svoga djelovanja u uslovima šumske privrede BiH.

Navedeni zadaci su istraživani, obradjeni i analizirani u medjusobnoj uslovljenosti i zavisnosti, uz uvažavanje zakonitosti pojave pojedinih organizacionih oblika, načina i efekata njihovog dejstva od uslova u kojima su nastali i djelovali.

Cjelokupna materija je obradjena u disertaciji "Istraživanje optimalnog oblika organizacije šumarske službe u Bosni i Hercegovini" koja je odbranjena 1966. godine na Šumarskom fakultetu u Sarajevu. Pojedini dijelovi iz ovog rada su već objavljeni u "Organizaciji rada" br. 1/1968. godine, Beograd ("Organizaciona struktura radne organizacije u šumarstvu"), "Narodnom šumaru" br. 7-9/1968., Sarajevo, povodom 20 godina šumarstva Bosne i Hercegovine ("Organizacioni oblici i zadaci šumarske službe u BiH poslije oslobodjenja").

Ovdje se takodjer daje kraći izvod o organizaciji šumarske službe u BiH za vrijeme otomanske i austro-ugarske vladavine.

3. PRVI POČECI ORGANIZACIJE ŠUMARSKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI U VRIJEME OTOMANSKE VLADAVINE

3.1. Sistem organizacije šumarske službe

Početak organizovanijeg rada i upravljanja u oblasti šumarstva pada u vrijeme šezdesetih godina XIX vijeka kada je ovim krajevima upravljala Otomanska država. Uredbom o bosanskom vilajetu, koja je donesena 1865. godine područje Bosne i Hercegovine sa novopazarskom oblasti ušla je u sastav bosanskog vilajeta. Tako je obrazovana posebna i jedinstvena administrativno teritorijalna cjelina sa vilajetskom upravom i vilajetskim valijom na čelu. Ovaj vilajet se dalje dijelio na sedam sandžaka (sarajevski, travnički, zvornički, banjalučki, bihački, hercegovački i novopazarski sandžak koji je 1877. godine izdvojen iz bosanskog vilajeta) na čijem su se čelu nalazili kajmakami. Sandžaci su, opet, bili podijeljeni na kaze (kadiluke) kojima su upravljali mudiri.

Početni oblik organizacije šumarske službe bio je prilagodjen navedenom sistemu organizacije administrativne službe. Naime, u sastavu vilajetske vlade nalazila su se četiri odjeljenja: političko, pravosudno, računarsko i finansijsko. U okviru finansijskog odjeljenja (kasnije ministarstvo finansija) vilajetske vlade nalazio se i poseban šumarski inspektorat. Prema tome već ovdje nalazimo začetak organizovane šumarske službe pri vrhovnoj instanci (sa glavnim šumarskim inspektorom) koja će kasnije, tokom daljeg razvoja šumske privrede i šumarske službe dobijati odredjeniji oblik i potpuniji smisao. Na nižoj stepenici upravne administrativne ljestvice nalazila se šumarska služba pri pojedinim sandžacima (sa šumarskim inspektorima, njihovim zamjenicima i čuvarima šuma) i još nižim administrativno teritorijalnim upravnim jedinicama. Šumarski stručni kadar je bio malobrojan, a pomoćni šumarski kadar bez stručnih kvalifikacija. Ovo osoblje je bilo zaduženo sa velikom površinom. Zadaci ovih službi su bili, najvećim dijelom, inspektionog karaktera (kontrola sječe i izvoza drveta), poslovi oko prodaje drveta na lokalnim tržištima i čuvanje šuma, a obavljali su ih francuskih šumarski stručnjaci koje je angažovala otomanska vlada u Carigradu, šumarski stručnjaci drugih narodnosti, zatim svršeni učenici Šumarske škole u Carigradu koja je osnovana 1856. godine. Nastavnici u ovoj školi su bili francuski šumari. Otomanska država

je preko glavnog šumarskog inspektora pri vilajetskoj upravi i šumarskih inspektora pri sandžacima željela da spriječi započeto uništavanje šumskog fonda i da u oblast gospodarenja šumama unese elemente racionalnosti i organizovanosti radi trajnijeg i cjelovitijeg korišćenja ovog, za njezino bogaćenje, vrlo važnog i vjekovima stvaranog a li vrlo lako uništivog sirovinskog izvora. U ono vrijeme samovlašća, podmitljivosti; vrijeme čestih zavjera i pobuna, veoma isprepletenih interesa države, njezinih podanika i potlačenih, to nije bilo lako ostvariti u pravom i zamišljenom obimu. Navedeno će donekle osvijetliti tadašnje stanje i zbivanja koja ćemo iznijeti u daljem izlaganju.

3.2. Vrste šumskog vlasništva i način gazdovanja šumama do kraja otomanske vladavine

3.2.1. Vrste vlasništva nad šumama

Sve do 1858. godine kada je donesen Ramazanski zakon, kojim se moglo priznati pravo na privatno posjedovanje šume, smatralo se, na osnovu principa šerijatskog prava i kanunskog zakonodavstva da sve šume pripadaju isključivo državi. Istina, šume su se diferencirale na one koje su se nazivale baltalici (koristilo ih je gradsko i seosko stanovništvo za svoje potrebe i nisu mogle biti krčene, prisvajane, prodavane), i džiboli mubah šume koje su se slobodno koristile, pa su se mogle i krčiti (nisu se mogle prodavati, ustupiti ni prisvajati) a krčenjem dobijeno zemljište je ostajalo privatnicima na korišćenje.

Dok su šume služile isključivo za potrebe pojedinih domaćinstava nije bilo nikakvog interesa da se bilo šta mijenja u navedenom stanju. Pojedinci nisu imali naročitu želju da posjeduju šumu, kada su istu mogli besplatno koristiti. To besplatno pravo na korišćenje drveta poznato je pod imenom merematnog drvarenja. Turci su prilikom osvajanja pojedinog sela ili grada istom određivali bliže komplekse šume za drvarenje i određene površine za ispašiste stoke. Takva šuma se nazivala baltalik, a ispašiste mera. Pravo drvarenja u baltaliku se sticalo naseljenjem u selu ili gradu. Svaki stanovnik je imao pravo da podmiri svoje potrebe sa drvatom u onoj količini koja mu je bila stvarno potrebna. Ako je drvo prodavano, onda je trebalo državi ustupiti deseti dio drveta, po količini ili vrijednosti. Ako je drvo sječeno iz slobodnih šuma, onda se za njega nije plaćala ova desetina.

Otomanskim zakonom o šumama iz 1869. godine ukinuta je kategorija slobodnih šuma i ograničeno pravo drvarenja samo za podmirenje potreba seoskog stanovništva i to na način i obim koji nisu mogli nanositi štetu drugome.

Onog momenta kada su prilike i nastupajući događaji omogućili da se iz šume izvlače i druge koristi (osim za potrebe kuće i domaćeg ognjišta) počelo je prisvajanje šumskih kompleksa u privatno vlasništvo pojedinih feudalaca.

Omer-pašinom naredbom iz 1851. godine i carskim fermanom iz 1853. godine sve šume su proglašene državnim, a privatnici su mogli dobiti šume u posjed, samo u slučaju dokumentovanja vlasničkog prava na šumu.

Spomenutom naredbom stornirani su i svi ugovori o eksploataciji bosansko-hercegovačkih šuma koje su sklopili domaći feudalc i ~~sa stranim preduzimačima~~. Naime, bosanski feudalc i su već od tridesetih godina devetnaestog vijeka ustupili stranim trgovcima na eksploataciju uzurpirane komplekse bosanskih šuma koje su oni bespravno smatrali vlasništvom. Tako je npr. u banjalučkom sandžaku prije 1850. godine oko dvije trećine ukupne površine pod šumom bilo u privatnim rukama.

Carskim fermanom je, međjutim, dozvoljena eksploatacija šuma samo na bazi ugovora sklopljenog sa državom. U ovim novim ugovorima predviđeni su nepovoljniji uslovi za preduzimače nego što je to bio slučaj kada su ugovori sklapani sa pojedinim feudalcima. Ozlojedjeni feudalc i su svim sredstvima ometali sklapanje i realizovanje tih ugovora. Trgovci, mahom austrisk i, su preko svojih diplomatskih predstavništava nastojali da djeluju na otomansku vladu u pravcu obezbjeđenja normalnih uslova za rad u bosanskim šumama. Nemimi, anarhiji i samovlasti nastrojeni, feudalc i su podigli vihor negodovanja i izdejstvovali donošenje spomenutog Ramazanskog zakona kojim se omogućavalo privatno vlasništvo nad šumom pod posebnim uslovima (pored ostalog da je privatnik sam podigao šumu). Naime, ovim zakonom je priznato pravo na šumu onom licu koje se moglo legitimisati tzv. tapijom koja je izričito glasila na šumu. Ta šuma je trebala biti od strane vlasnika uzgajana, čuvana i iskorišćavana. Za ovu šumu se plaćao poseban porez koji se zvao "idžare i zemîn", za razliku od "desetine" koja se plaćala za korišćenje poljoprivrednog zemljišta.

Ramazanskim zakonom su baltalici svrstani u tzv. metručka zemljišta koja nisu mogla biti u posjedu pojedinaca, nego su bila zajedničko dobro. Šume koje su se slobodno koristile razvrstane su u tzv. mevat, zemljišta koja su predstavljala nekultivisana - pusta zemljišta (planine, krš, šikare, šume koje nisu bile ničije niti su bile ničije niti su bile kome dodijeljene na korišćenje). Šume u privatnom posjedu su svrstane u kategoriju miriskih zemljišta (oranice, livade, pašnjaci, manje površine šuma u obliku lugova i zabrana). Ova zemljišta su bila privatna svojina pod vrhovnim nadzorom države, koja je unekoliko ograničavala vlasnika u vršenju nekih radnji na tome zemljištu, ili mu je nametala izvršenje određenih djelatnosti. Prilikom prodaje ovog zemljišta moralo se dobiti odobrenje od države. Pošto ovim zakonom nije ni izdaleka riješeno pitanje vlasništva na šumama Otomanska država 1869. godine donosi Ševalski zakon po kome su ustanovljene sljedeće vrste vlasništva nad šumama:

- državne,
- opštinske,
- vakufske i
- privatne

s tim da se ove vrste šuma privremeno smatraju državnim, sve dok se ne izvrši definitivno izlučivanje baltalika i privatnih šuma na osnovu dokumenata.

Pravo oko utvrđivanja vlasništva prepušteno je posebnim komisijama koje su dobile odgovarajuća uputstva za svoj rad.

Komisije (šumarski stručnjak, gruntovničar, dva predstavnika iz naroda) su trebale da izluče privatne i opštinske šume od državnih i to sukcesivno po pojedinim sandžacima.

Posebnom instrukcijom iz 1876. godine određeno je da specijalne komisije (šumarski stručnjak, gruntovničar, računski službenik) zasjednu u Sarajevu i u sjedištima sandžaka, i ispituju, te utvrđuju valjanost pojedinih dokumenata o šumskom vlasništvu. Prije potvrđivanja valjanosti dokumenata i izdavanja novih tapija, cjelokupna dokumentacija se slala upravi za šumarstvo pri vilajetskoj vladi. Komisije su također odbijale zahtjeve na dijelove opštinskih šuma koji su prelazili određenu mjeru kojom se izražavao obim korišćenja drveta od strane seoskog i gradskog stanovništva.

Ovi dijelovi šuma su se uključivali u državno vlasništvo. Rezultati nastojanja otomanske uprave da putem zakonodavnih akata, instrukcija i neposrednih intervencija riješi pitanje vlasništva nad šumama, da istom dadne čvrstu i na zakonu temeljenu osnovu ostali su bez cjelovitog uspjeha.

3.2.2. Način korišćenja šuma u Bosni i Hercegovini za vrijeme otomanske vladavine

3.2.2.1. Uslovi pod kojima se odvijalo iskorištavanje šuma

Uslovi pod kojima je započeto i pod kojim se odvijalo iskorišćavanje šuma u Bosni i Hercegovini nisu bili povoljni. S jedne strane postojala je zaostalost privrede u cjelini, a s druge strane stalno je bila prisutna lična i materijalna nesigurnost kao posljedica čestih sukoba i trzavica koje su izbijale između otomanske carevine i feudalaca kao i zbog čestih seljačkih ustanaka. Nadalje, nisu bili prisutni neki od osnovnih faktora koji bi omogućili iskorištavanje šuma u većem obimu. Ovdje u prvom redu mislimo na slabost i nerazvijenost suvozemnih transportnih puteva, kojima bi se mogli izvoziti izradjeni sortimenti. Jedino su kola i konji mogli da iznesu ono što je izradjeno u šumi. Zato, pored ostalog, imamo prilično mali broj sortimentata koji se izradjivao. To su uglavnom bili proizvodi manje voluminoznosti kao što su francuska duga, potaša, hrastovo brodarsko drvo, sitno tehničko drvo, ogrevno drvo lišćara i četinarsko tesano drvo.

Prema Begoviću približno je posječeno u bosanskim šumama 300 hiljada hrastovih stabala od kojih je proizvedeno i izvezeno oko 100 miliona komada hrastove duge. Pored hrastove duge najvažniji sortiment koji se izradjivao od drveta bila je potaša. Ova dva proizvoda su u cijelosti izvežena na inostrana tržišta. Ostali navedeni sortimenti su radjeni u manjoj količini.

Što se tiče proizvodnje rezane gradje ona je iznosila pred kraj otomanske vladavine oko 10.800 m³ rezanih dasaka godišnje za čiju je proizvodnju moglo biti utrošeno oko 18.000 m³ pilanske oblovine. Rezana gradja je dobivana na većem broju primitivnih pilana potočara i na nekoliko većih pilana (Zaton na Buni, Podgradci na rijeci Vrbašokaj, Zovik kod Pazarića). Rezana gradja se uglavnom koristila za potrebe lokalnog tržišta (Begović, 1960.).

Proizvodnja četinarske rezane gradje nije za čitavo vrijeme otomanske uprave, i pored obimne sirovinske baze, dostigla značajniji obim. Ovo, pored ostalog, zbog toga što je trebalo investirati veća finansijska sredstva uz nesigurne i nestabilne uslove za eksploataciju i manjkave i neprikladne transportne puteve.

Dalji momenti koji su uslovljavali relativno malu proizvodnju šumskih sortimenata bili su: nedostatak domaće stručne radne snage i odgovarajućeg šumskog osoblja. Zato se rad odvijao uglavnom sa stranom radnom snagom koju su dovodili inostrani preduzimači koji su vršili isključivu proizvodnju nekih sortimenata npr. potaše i dužice. Domaći preduzimači ukoliko su se i upuštali u oblast iskorištavanja šuma, to su činili u saradnji sa inostranim partnerima (često u prikrivenom ortakluku), jer nisu imali potrebnog iskustva ni trgovačkih veza za poslove ove vrste.

3.2.2.2. Način kupovine drveta u šumama

Begović navodi tri perioda koji se međusobno razlikuju s obzirom na način kupovine drveta u šumama:

- I. period direktnih pogodbi i ugovornih odnosa sa bosanskim feudalcima (od početka eksploatacije do 1850.godine),
- II. period direktnih pogodbi i ugovornih odnosa sa Otomanskom državom (od 1853-1861.godine i 1865-1866.godine) i
- III. period javnih licitacija i ugovornih odnosa sa Otomanskom državom (1867-1878.godine).

U vremenu od 1850-1853.godine i 1861-1865.godine sječa i izvoz drveta bili su zabranjeni radi sredjivanja imovinskih odnosa i sprječavanja devastacije šuma.

U prvom periodu preduzimači su sklapali ugovore neposredno sa bosanskim feudalcima kojima je to bio važan izvor prihoda. Nezasićeno feudalno plemstvo nije obraćalo naročitu pažnju na stanje šuma poslije eksploatacije, jer je u opštoj nesigurnosti i nestabilnosti nastojalo da se što prije i što više obogati.

Radi toga je i došla intervencija Otomanske države u vidu zabrane sklapanja ugovora sa feudalcima i zabrana sječe šuma po ranije sklopljenim ugovorima.

U drugom periodu ugovori su sklapani sa Otomanskom državom. Iako su ovi ugovori bili odredjeniji i potpuniji, ipak je, usljed podmitljivosti lokalnih organa vlasti, njihovog otpora i negodovanja radi oduzimanja prava na izdavanje korištenja šuma, devastacija šuma i dalje nastavljena. Opet dolazi do intervencije carigradske vlade koja je za period 1861-1865.godine zabranila sječu šuma za potrebe izvoza. Jedino su u tome vremenu date dozvole nekim domaćim trgovcima koji su zbog vlastite nesposobnosti i konkurencije ušli u prikriveni cirkulak sa stranim preduzimačima.

U trećem periodu drvo je prodavano putem javnih licitacija u kojima su bili izneseni podaci o mjestu, vrsti, količini, cijeni i ostalim uslovima iskorištavanja drvene mase (Begović, 1960.). Poslove oko procjene i obilježavanja stabala vršili su šumarski stručnjaci. Već od 1875. godine pa do okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske monarhije rijetko su sklapani dalji ugovori, jer se ustanak započet 1875.godine u Hercegovini proširio na Bosnu i više nije bilo potrebne sigurnosti za rad u šumi, ni odredjenije perspektive za plodonosno ulaganje kapitala.

Iz svega navedenog može se vidjeti da je za vrijeme otomanske vladavine započeta organizacija šumarske službe. Istina, ona nije bila dovoljno razvijena i obuhvatna, jer se ograničavala na inspeksijsku, savjetodavnu službu i donekle čuvarsku službu. Medjutim, ona je ipak doprinjela da se u ono vrijeme opšte nesigurnosti, zaostalosti i primitivizma unese izvjestan sistem i red u gazdovanje šumama. Naročito su značajne javne licitacije, kao oblik prodaje drveta, jer se drvena masa procjenjivala, obilježavala i javno prodavala. Od normativnih akata, koji su nastali kao posljedica organizovanijeg rada u oblasti šumarstva treba istaći Ševalski zakon (1869.godine), na čijoj su izradi najvećim dijelom saradjivali francuski šumari.

Značajno je, da je ovim zakonom, koji je poznat i pod imenom Omer-pašin zakon, ukinuta kategorija džiboli mubah šuma i neograničeno pravo korištenja drvnog fonda. Naime, samo je seosko stanovništvo po ovom zakonu moglo da podmiruje svoje potrebe za drvetom besplatno i da koristi za maloprodaju gradskom i varoškom stanovništvu uz izvjesne uslove.

U vezi sa ovim zakonom izdata je 1871. godine posebna Instrukcija za izdavanje besplatnog drveta a 1875. godine "Instrukcija za provincije u kojima šume još nisu bile uzete pod redovnu državnu upravu". Ovim administrativnim aktima bio je propisan obim i način dobijanja i korištenja drveta. U ono vrijeme država se nije upuštala u iskorištavanje šuma u vlastitoj režiji (izuzev za potrebe otomanske vojske i mornarice, za tu svrhu su bile izlučene hrastove i brestove šume) pa su izostali i posebni organizacijski oblici i organi koji bi se tim bavili, kao što će to biti slučaj u kasnijem razvoju šumske privrede. Znači da je zadatak te početne organizovane šumarske službe bio da savjetuje određene organe o obliku i sadržini raznih normativnih akata koji su doneseni u cilju zaštite i unošenja reda u iskorištavanje šuma. Pored toga ova služba je vršila uvidjaje na terenu o drvnom fondu, načinu njegovog korištenja i čuvanja te obimu pridržavanja zakona i klauzula iz sklopljenih ugovora. O svemu tome šumarska služba je izvještavala odgovarajuće organe Otomanske carevine.

Na kraju ovog razmatranja treba ukazati da "raspoloživi arhivski podaci nedvojbeno potvrđuju i ilustruju nastojanja otomanske uprave, naročito poslije 1860. godine da šume i šumarstvo Bosne i Hercegovine postavi na ono mjesto koje im je u sklopu opšte privrede pripadalo, i da u njih unese što više elemenata savremenijeg načina šumskog gospodarenja uopšte, a eksploatacije šuma napose.

Ti podaci i dokumenti, međjutim, niukoliko ne negiraju zaostalost u kojoj se nalazilo bosansko šumarstvo u to vrijeme, ali ubjedljivo demantuju sve one koji su do danas mislili, tvrdili i pisali da je šumarstvo u Bosni i Hercegovini kroz cijelo vrijeme otomanske uprave bilo potpuno neorganizovano, da se odvijalo stihijski, da je u pogledu sistema i načina eksploatacije šuma vladala anarhija i da je ta eksploatacija vršena u odsustvu svakog rada i racionalnosti" (Begović, 1960. str. 248).

4. ORGANIZACIJA UPRAVLJANJA I GAZDOVANJA ŠUMAMA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE

4.1. Kraći prikaz organizacije austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini

Dvadesetpetim članom Berlinskog ugovora iz 1878. godine određeno je:

"Oblasti Bosnu i Hercegovinu okupiraće i njima upravljati Austro-Ugarska". Ovim je Austriji dat mandat "da ona umiri i upravlja ovim pokrajinama i da time pruži stanovnicima blagodeti civilizacije, kojih su oni, pod turskim gospodarstvom bili lišeni" (Bar, 1906.).

Dvadesetog oktobra 1878. godine, nakon gubitka preko osam hiljada vojnika (poginulo, nestalo, umrlo od bolesti), okupator zauze Bosnu i Hercegovinu.

U cilju početne organizacije bosansko-hercegovačke uprave obrazovana je posebna komisija za poslove Bosne i Hercegovine koja je bila izvršni organ Savjeta zajedničkih ministarstava.

U daljem radu na organizaciji uprave osnovan je Biro za Bosnu i Hercegovinu (Bosanski biro) koji je počeo sa radom 11. marta 1879. godine u sastavu Zajedničkog ministarstva finansija (najviše instance za BiH), a spomenuta Komisija je imala konsultativnu funkciju dok nije uskoro prestala sa radom. Važno je napomenuti da je Bosanskom birou bio određen i šumarski stručnjak.

Sva rješenja u vezi sa organizacijom uprave trebala su dobiti saglasnost Zajedničke vlade i vlada oba dijela Monarhije. Tako je 29. oktobra 1878. godine, nakon odobrenja Zajedničke vlade i obje vlade Monarhije, donesen "Privremeni djelokrug rada poglavara Zemaljske vlade u Bosni i Hercegovini" koji je bio podloga za organizaciju uprave.

Vrhovni organ uprave u Bosni i Hercegovini bila je Zemaljska vlada (sa zemaljskim poglavarom kao šefom) koja je u prvo vrijeme imala političko-administrativno odjeljenje, pravno odjeljenje i odjeljenje za finansije (finansijska direkcija), a kasnije privredno odjeljenje (1882. godine), odjeljenje za prosvjetu i kulturu i tehničko odjeljenje (1892. godine).

U raniji sistem vlasti i sudstva nije se htjelo temeljitije dirati do konačnog formiranja uprave. Zadržani su i sposobniji činovnici, a ostali su postepeno zamjenjivani činovnicima iz Monarhije, ili iz redova domaćih ljudi. Niže činovnike je postavljao poglavar Zemaljske vlade, a za postavljanje viših tražio je saglasnost Zajedničke vlade. Nastojali su se za izvjesno vrijeme zadržati raniji zakoni i institucije koji su odgovarali novoj upravi.

Treba posebno istaći da je u upravljanju Bosnom i Hercegovinom imao veliku ulogu "vojni patronat" koji je bio prisutan sve do kraja austro-ugarske uprave. Naime, odmah poslije okupacije uprava BiH se našla u djelokrugu komandanta armije. Zemaljskom vladom je rukovodio Inspektor armije. Njemu je kasnije (1882. godine) dodijeljen civilni činovnik (adlatus) koji je mogao iznositi svoje predloge i Zajedničkom ministarstvu finansija. Umjesto adlatusa 1892. godine uveden je položaj zamjenika šefa Zemaljske vlade.

U administrativnom pogledu Bosna i Hercegovina je bila (zadržavajući podjelu iz krajnjeg perioda otomanske uprave) podijeljena na okrugle (bivši sandžaci), srezove (bivše kaze) i političke ispostave (6 okruga, 54 sreza, 19 ispostava). Na čelu okruga se nalazio okružni predstojnik kome su pomagali funkcioneri i stručnjaci među kojima se nalazio i šumarski stručnjak.

Na čelu sreza se nalazio sreski predstojnik. Pri srezu se također nalazio šumarski stručnjak. U većim srezovima bile su političke ispostave.

Zadržana su upravna vijeća (Medžlisi idare) iz doba turske vladavine da bi se kod naroda i inostranstva stekao utisak da nova vlada saradjuje sa narodom. Ovi savjeti su imali pravo stavljanja prijedloga po pitanjima uprave, finansija, saobraćaja i sl.

4.2. Organizacija šumarske službe

Austrija je još prije okupacije Bosne i Hercegovine imala na nju snažan uticaj, naročito u ekonomskom pogledu. Ona je, putem sistematskog prodiranja kapitala svojih državljana na ovo područje, pripremala teren i za političku penetraciju. Putem posebnih ugovora, austrijskim građanima je bila omogućena slobodna trgovina na teritoriji Otomanske carevine.

Pored togam Austrija je preko svojih konzularnih predstavništava i agentura, svim sredstvima nastojala spriječiti ili umanjiti ekonomski i politički uticaj drugih zemalja (Francuske, Italije, Rusije) na Bosnu i Hercegovinu.

Inače je austrijska vlada često intervenisala kod otomanske vlade radi zaštite interesa svojih državljana koji su plasirali kapital u šumskoj privredi Bosne i Hercegovine. Ona je slala i stručnjake u ovo područje da bi što sigurnije i cjelovitije infiltrirala svoj uticaj i kapital. Poslije okupacije pri Zemaljskoj vladi (1878. godine) postavljena su dva šumarska stručnjaka, a u okružnim oblastima (1879. godine) šumarski referent, šumarski nadzornici i čuvari šuma. Njihov zadatak se uglavnom odnosio na organizaciju šumarske službe, pribavljanje prihoda od drvnih proizvoda, uvid u stanje šuma, poslove oko meremnog prava drvarenja i paše i donekle čuvanja i zaštite šuma. U ovo vrijeme šumarsko osoblje je malobrojno. Pored toga pomoćno osoblje je bilo vrlo malo pismeno i stručno.

Nadalje, početkom 1879. godine, u Bosnu su poslata tri stručnjaka (Herman Guttenberg, Max Schweiger i Franz Kaltner) sa zadatkom istraživanja i utvrđivanja šumarskih odnosa i stanja šuma u Bosni. Guttenberg je izradio i predlog organizacije, ali nije prihvaćen, jer je iziskivao znatne materijalne izdatke. Ovakva šumarska služba nije bila u saglasnosti sa stepenom važnosti koji je u to vrijeme pridavan šumarstvu. Zato se pristupilo novoj organizaciji. Godine 1880. imamo formiranu novu organizaciju šumarske službe. U vrhovnoj instanci nalazimo šumarski odsjek pri finansijskom odjeljenju Zemaljske vlade s tim da je carsko kraljevsko zajedničko ministarstvo sebi osiguralo pravo da donosi odluke o bitnim pitanjima (preko referenta sa šumarstvo u Bosanskom birou). Ovaj uticaj Zajedničkog ministarstva je nastao kao posljedica želje jedne i druge vlade u dualističkoj monarhiji da obezbijede pravo odluke i uticaja kod rješavanja važnijih pitanja u koja je nesumnjivo spadalo i šumarsko pitanje.

Šumarski odsjek imao je zadatke:

- organizaciju i rukovodjenje šumarskom službom,
- sastavljanje i izdavanje službenih uputstava,
- vodjenje tehničkih radova od šireg značaja,

- ispitivanje privrednih osnova i cjenovnika za šumske proizvode,
- predlaganje sječe i inovčavanje šumskih proizvoda i
- vođenje nadzora nad stručnim radom podređenog šumarskog osoblja.

Računsku i kontrolnu službu obavljao je poseban odsjek finansijskog odjeljenja

U srednjoj instanci (kod 6 okružnih oblasti) imamo šumarske urede koji su vršili rukovodjenje i nadzor nad tehničkim i administrativnim poslovima šumskih uprava unutar njihovih okruga. Inače, šumarski uredi su bili potčinjeni finansijskom odjeljenju Zemaljske vlade.

U nižoj instanci imamo šumsko - upravne teritorije (šumske uprave) sa po jednim šumarskim upraviteljem. Preko ove organizacione instance obavljali su se poslovi oko uzgoja, zaštite od bespravnih sječa i krčenja, uređivanja (procjene šuma) i inovčavanja šuma. Za navedene poslove upravitelj je pored radnika imao nadlugaru i čuvara. Pomoćno tehničko osoblje je svoju službu obavljalo na konjima zbog velike površine šuma na kojoj su vršili svoju službu. Često se i sjedište ovog osoblja nalazilo u većim mjestima, pa je i to otežavalo potpunije obavljanje službe. U tome početnom periodu ukupno je formirano šest šumsko-nadzornih ureda i 27 šumskih uprava. Od osoblja su bili angažovani 1 savjetnik, 4 šumarnika, 7 vježbenika, 19 upravitelja, 4 nadšumara, 1 konceptista, 27 nadlugaru, 80 lugaru i 4 dnevničaru. Kao što se vidi osoblje je bilo malobrojno, zatim često nedovoljno stručno i dovodjeno sa strane (osim šumsko-čuvarskog). Ono je bilo zaduženo sa velikom šumskom površinom i nije moglo efikasno djelovati.

U ovo vrijeme eksploatacija šuma nije bila naročito razvijena usljed slabih komunikacija. Nadalje, šumarska služba je bila odvojena (samostalna) od političke vlasti. Ovo je donekle ublažavalo eksploataciju šumskog fonda u tom početnom periodu.

Ovakva organizacija šumarske službe je ostala do 29. jula 1882. godine kada dolazi do uklapanja šumarske službe u političko-upravnu službu. Izmjena u organizaciji šumarske službe je obrazlagana potrebom obimnije i neposrednije intervencije političko-upravne vlasti na očuvanju šuma. Naprotiv, ova izmjena u organizaciji je omogućila centralizovanoj upravi da prepusti dugoročnoj eksploataciji naše

šume stranim kapitalističkim preduzećima.

Nova organizacija šumarske službe bila je organizovana na sljedeći način:

U vrhovnoj instanci imamo već navedeni šumarski odsjek, ali sada u sklopu političko-upravnog odjeljenja Zemaljske vlade.

U srednjoj instanci umjesto ranijih šumarskih ureda postavljeni su u okružnim oblastima (Bihać, Banja Luka, Tuzla, Travnik, Sarajevo, Mostar) šumarski referenti.

U nižoj instanci umjesto ranijih šumskih uprava sada su u sreskim uredima postavljeni šumarski referenti. Ovi referenti su pod nadzorom viših instanci upravljali i gospodarili svim šumama koje su se nalazile na području jednog političkog sreza, i koje su predstavljale jednu gospodarsku cjelinu.

U srezovima gdje je bilo intenzivnije korištenje šuma postavljeni su bolji kadrovi, a u ostalim su bili i šumarski vježbenici i nadlugari (Forstwart). Izuzetno, šumski predjeli u kojima je bila razgranata eksploatacija u šumama činili su posebne gospodarske cjeline koje je neposredno kontrolisao šumarski odsjek. U ovim i ostalim šumama kontrola se vodila uz pomoć okružnih šumarskih referenata. Šumarski referenti su vršili i nadzor nad privatnim šumama. Broj šumarskog osoblja se povećao (oko 25 šumskih stručnjaka, 47 nadlugara, 150 čuvara šuma) pa je ono bilo zaduženo sa relativno manjom šumskom površinom, i moglo je uspješnije gospodariti (nažalost, eksploatacija je bila u prvom planu). Nadalje, šumarsko osoblje je bilo podređeno rukovodiocima političke uprave, i nije moglo dosljedno sprovesti potrebne stručne zahvate u šumi (ponekad je vršilo poslove koji nisu imali nikakve veze sa šumarstvom). 1890. godine šumarsko osoblje pri sezu, stavljeno je pod neposrednu odgovornost sreskog šumarskog referenta, a ne sreskog predstojnika kako je to do tada bio slučaj. Posebnom Instrukcijom (iz 1890. godine) bili su utvrđeni prava i dužnosti sreskog šumarskog osoblja na podizanju, korišćenju i zaštiti šuma.

Od 1891. godine postepeno su formirane i samostalne šumske uprave koje su poslovale u vlastitoj režiji (za unutrašnje tržište drvnih sortimenata i drvenog uglja) ili u vezi sa realizovanjem dugoročnih ugovora privatnih kapitalističkih preduzeća. Do 1904. godine bilo je osnovano osam šumskih uprava sa režijskim poslovanjem i pet šumskih uprava u ugovornim područjima.

Šumske uprave su, prema Instrukciji iz 1891. godine, podpadale pod neposredan nadzor šumarskog odsjeka (za poslove oko realizovanja dugoročnih ugovora, šumskih komunikacija, prodaje drveta na panju, gajenje šuma i dr.) i one sreske uprave (u vezi sa servitutom, pašom, lovom, rubolovom i dr.) na čijem su se području nalazile šume.

Nadalje, došlo je do bifurkacije u vrhovnoj instanci (1891.godine) i umjesto jednog šumarskog odsjeka, osnivaju se dva odsjeka i to šumsko-privredni i šumsko-upravni odsjek (Hofman, 1893.).

Zadaci šumsko-privrednog odsjeka odnosili su se uglavnom na:

- korišćenje glavnih i sporednih proizvoda,
- uzgoj šuma,
- obavljanje prodaje ili nadzor nad prodajom drveta,
- radove oko licitacije koji su se obavljali preko Zemaljske vlade,
- predlaganje ili ispitivanje cjenovnika za šumske sortimente i radove u šumi,
- nadzor nad doznakom drveta za javne potrebe (vojska, kultura i sl.).

U nadležnosti šumsko-upravnog odsjeka spadali su ovi važniji poslovi:

- raspolaganje šumama i pašnjacima,
- zakupljivanje ili davanje u zakup državnog zemljišta,
- realizovanje prihoda od ribolova, kamenoloma, pijeska,
- nadzor u privatnim šumama,
- kontrola poslovanja okružnih i sreskih šumarskih službi.

Medjutim, brzo se povratila unifikacija u vidu šumskog odsjeka sa četiri biroa (za političko-administrativnu službu, gospodarenje šumama, režijsko poslovanje, uredjivanje i ograničavanje šuma).

Što se tiče stručnog kadra on se u ovom vremenu (1904.godine) brojno povećao i stručno ojačao (oko 180 šumarskih stručnjaka više ili srednje sprema i preko 380 čuvara šuma). Šefovi šumskih uprava i šumarski sreski referenti su najčešće bili sa višom spremom, a rijetko nadlugari I klase (kao referenti).

Početak 1911. godine došlo je do izmjene u organizaciji šumarske službe. Naime, postepeno je postojeća organizacija pokazivala sve više nedostataka. Šumarski odsjek je bio pretrpan brojnim poslovima, šumske uprave nisu imale dovoljno samostalnosti za racionalnije poslovanje, šumarski referenti sreske uprave bili su spustavani u svojoj stručnoj aktivnosti, a bolji stručni kadrovi su počeli odlaziti u Austriju (bolje nagrađivani).

Unutar privrednog odjeljenja Zemaljske vlade formirani su:

- političko - administrativni šumarski odsjek i
- šumsko-privredni odsjek (Direkcija šuma).

Osoblje šumarskog odsjeka vršilo je, pored ostalog:

- ispitivanje prijedloga za sječu i iskaze o izvršenim sječama,
- sastavljanje raznih godišnjih proračuna i iskaza o cjelokupnom gospodarenju u šumama,
- utvrđivanje nadnica u vlastitoj režiji,
- sastavljanje periodičnih cjenovnika za glavne i sporedne šumske proizvode,
- proučavanje i izdvajanje šumskih kompleksa koji su podesni za racionalno gospodarenje i izrada osnova za njihovo korišćenje,
- provodjenje promjena u posjedu,
- izrada raznih normativnih akata,
- davanje savjeta i uputstava osoblju na terenu,
- projektovanje i izgradnja objekata,
- nadzor nad izgradnjom objekata i prijem dovršenih gradnji i dr.

Svi ovi poslovi su obavljani preko organizacionih jedinica za:

- opće upravne i personalne poslove,
- šumski promet,
- uredjenje i omedjavanje šuma,
- gradjevinarstvo,
- pravno - upravne poslove i
- računovodstvo.

Direkcija šuma je bila poseban organ pri Zemaljskoj vladi, ali je saobraćala preko šefa privrednog odjeljenja (i direktor Direkcije šuma je radio po uputstvu šefa odjeljenja iako je bio podređen Zemaljskoj vladi) a imala je 6 odsjeka (bira):

- predstojnički,
- šumsko - gospodarski,
- odsjek za uređivanje,
- građevinski,
- pravno - administrativni i
- računski odsjek.

Direkcija šuma je upravljala svim državnim šumama na području Bosne i Hercegovine i po površini šuma na kojoj se prostirala (oko milion ha) bila je najveća direkcija šuma u Evropi (bez carske Rusije). U Direkciji šuma i šumarskom odsjeku bilo je zaposleno oko 50 šumarskih stručnjaka.

Šumske uprave su osnivane za gazdovanje šumama gdje je eksploatacija bila razvijena ili gdje su postojali pogodni uslovi za razvoj eksploatacije. One su bile podređene Direkciji šuma.

Pri kraju austro-ugarske uprave postojale su sljedeće šumske uprave (prema *Bosnischer Bote*, Sarajevo 1917., str. 109-110):

1. Drvar	9. Teslić
2. Han-Kumpanija	10. Srednje
3. Han-Pijesak	11. Šipovo
4. Ilidža	12. Turbe
5. Ključ	13. Vareš
6. Nemila	14. Vozuća
7. Olovo	15. Šiprage (Vrbanja)
8. Prača	16. Zavidovići

U ovim šumskim upravama bilo je zaposleno oko 100 šumarskih stručnjaka.

Za poslove nadzora nad državnim i privatnim šumama i za poslove gazdovanja šumama koje nisu ušle u sastav šumskih uprava bili su zaduženi šumarski

referenti kod okružnih i sreskih političkih vlasti. Za gospodarenje u šumama na području sreza koje nisu bile ušle u sastav šumske uprave referenti su u tome pogledu bili odgovorni Direkciji šuma.

U privatnim šumama se također gospodarilo pod nadzorom državnih organa. Određivale su se mjere koje je trebao poduzimati privatnik da bi se otklonile opasnosti od zaraza, požara, pustošenja i sl. Privatnici su morali postavljati čuvarsko osoblje i prijavljivati srezu primanje i otpuštanje toga osoblja. Bio je određen postupak u vezi sa pošumljavanjem i kažnjavani su oni privatnici koji su odlagali ili odugovlačili pošumljavanje. Vlasnici šuma nisu smjeli ometati servitutne ovlaštenike u vršenju njihovih prava, a također ni servitutni ovlaštenici nisu mogli narušavati prava šumskih vlasnika.

Inače su, Zakonom o zaštiti šumskog vlasništva od 15. jula 1913. godine, bile zabranjene štetne radnje (bespravna sječa, žirenje, pašarenje, oštećivanje stabala i medja i sl.) u šumama, i određene su kazne za prestupnike koji su odgovali pred službenikom sreza u prisutnosti dekretovanih prisjednika iz redova seljaka i posjednika.

Ovakav oblik organizacije šumarske službe zateće i naslijediće novoformirana država Srba, Hrvata i Slovenaca.

4.3. Šumsko-imovinski odnosi

Poslije okupacije Bosne i Hercegovine sve šume su proglašene državnim dobrom dok se nisu donijeli potrebni dokazi koji bi omogućili privatno posjedovanje šuma.

Austrija je željela da što prije riješi pitanje posjedovnih odnosa u šumskom bogatstvu ovog područja da bi ga mogla prepustiti na eksploataciju kapitalistima. Već 1879. godine naredbom Zemaljske vlade date su upute za izlučivanje privatnih šuma od državnih, i određeni su rokovi za predlaganje dokumentacije licima koja su polagala pravo na privatno posjedovanje šuma.

U 1881. godini obrazovane su okružne komisije sa zadatkom ispitivanja posjedovnih odnosa. Ove komisije su imale zadatak da na osnovu tapiskih dokumenata utvrde šumsko posjedovne odnose. Ove komisije su rješavale pitanje vlasništva od slučaja do slučaja, odnosno u onim šumskim područjima koje je država

željela da stavi u eksploataciju. Svi oni koji su reflektirali na šumu u takvom području trebali su u roku od 30 dana podnijeti zahtjev sa dokumentima kojima se dokazivalo pravo na privatno posjedovanje šuma. Ko se nije u roku prijavio, država je imala pravo da šumu eksploatiše bez naknadjivanja štete, čak i u slučaju ako se sudskim putem naknadno dokaže pravo vlasništva. Međutim, posao ovih komisija nije urodio plodom zbog čega se 1884. godine donosi naredba po kojoj se pitanje šumskog vlasništva trebalo rješavati. Na osnovu ove naredbe posebni vladini komesari, uz saradnju šumskih organa, ispitivali su zahtjeve za privatnim posjedovanjem šuma, i to neposrednim uvidom na terenu. Oni su svoj prijedlog dostavljali sreskoj komisiji koja je bila osnovana za ovu svrhu. Ova komisija je razmatrala zahtjeve i prijedloge i dalje dostavljala cjelokupni materijal sa svojim prijedlogom komisiji za tapije pri Zermaljskoj vladi. Ova komisija je donosila odluke o priznavanju prava na privatno posjedovanje šume. Protiv odluke ove komisije podnosila se žalba Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču koje je donosilo konačnu odluku. Nakon donošenja odluke izdavana je licima, čijem je zahtjevu udovoljeno, potvrda o posjedu - tapija sa oznakom posjedovnih elemenata na osnovu kojih je vršeno uvođenje u gruntovne knjige. Važno je napomenuti da se ovim postupkom nije ograničavalo merematno pravo seoskog stanovništva u tim šumama. Ovo zato, jer bi, u protivnom merematni ovlaštenici vršili pritisak na državne šume. I pored ovoga proceduralnog postupka, jedan dio feudalaca je došao na lak način do šume koju im je država dala *via gratia* zbog političkih razloga.

Do 1896. godine bilo je priznato privatnicima 362.035 ha šume, dok je Zajedničko ministarstvo u Beču naknadno priznalo i dodijelilo (poslije žalbi) još 43.655 ha. Zajedničko ministarstvo finansija je podijelilo putem milosti još 84.648 ha privatnicima (Begović, 1960.)

U 1897. godini ustanovljeno je 2,157.269 ha državnih, 550.000 ha privatnih šuma (Kesterčanek, 1897.).

Do 1901. godine uglavnom je izvršena podjela između državnih i privatnih šuma. Ipak je bilo slučajeva da se i iza ove godine naknadno priznavalo pravo na privatno posjedovanje šuma.

U 1886. godini naredbom Zemaljske vlade je određeno da se državne šume ograniče, pa je do 1907. godine obilježeno 1,332.140 ha šumske površine (Begović, 1960.).

U vremenu od 1880.-1884. godine vršen je katastarski premjer Bosne i Hercegovine, pa su radjene i šumske karte u razmjeri 1:50.000 koje su služile kao podloga za korišćenje šumskog fonda. U vezi sa katastarskim premjerom vršeno je i osnivanje gruntovnica. Sva zemljišta koja nisu bila unešena kao privatno vlasništvo upisivana su na bosansko-hercegovački zemaljski erar. Iako je gruntovni zakon priznavao baltalike i mere, ipak se nije moglo izvršiti njihovo posebno upisivanje, jer opštinske uprave nisu u to vrijeme bile formirane (sve do 1907. godine) pa nije bilo pravnog subjekta za opštinsko vlasništvo. Pored toga, baltalici nisu imali ni tačno određenih granica niti utvrđenih potreba za drvetom po pojedinim selima na osnovu kojih bi se izvršilo izdvajanje ovih šuma.

Pored svih ovih nastojanja Austro-Ugarska nije uspjela riješiti pitanje šumsko-imovinskih odnosa, jer su je u tome kočila ostala neriješena pitanja (argarno, kolonizacija, izlučivanje baltalika).

4.4. Korišćenje drvnog fonda

Austro-ugarska uprava nastojala je što potpunije iskoristiti šumsko bogatstvo bosansko-hercegovačke teritorije. U tome cilju donijela je više naredaba, pooštrila je nadzornu i čuvarsku službu.

Ova uprava je unijela odgovarajući sistem i u prodaju i korištenje drveta i ostalih proizvoda iz šume. Tako je naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 11. avgusta 1890. godine broj 37061/1 predviđeno da se prodaja drveta može vršiti na sljedeći način:

1. slobodnom prodajom po tarifi (prodaja se vršila po utvrđenoj tarifi, s tim da se jednom kupcu ne smije izdati više drveta nego što odgovara novčanom iznosu od pedeset forinti).

Ova prodaja je spadala u nadležnost šumarske službe.

2. slobodnom prodajom na osnovu ponuda (prodaja je ostvarivana preko sreske šumarske službe, ali uz prethodno odobrenje ponude za kupovanje drveta i polaganje kaucije).

3. putem licitacije po ponudjačkoj cijeni (drvo je prodavano po najpovoljnijoj cijeni) i

4. prodaja drveta na osnovu dugoročnih ugovora (cijene i ostali uslovi prodaje su utvrđivani ugovorom između zainteresovanih strana).

Nadalje, treba istaći da servitutno pravo nije ukinuto, ali je drvo doznačivano samo u određenim količinama (ponekad se smjelo koristiti samo ležeće drvo). Za drvo koje je korišćeno za javne potrebe trebalo je odobrenje od Zemaljskog finansijskog organa. Od svih spomenutih načina korišćenja drveta naročito se ističe prodaja drveta na osnovu ugovora, i to dugoročnih. Tako je 1881. godine putem prvog desetogodišnjeg dugoročnog ugovora prepušteno korišćenje šumskog fonda Kozare jednoj češkoj firmi, koja je te godine podigla parnu pilanu u mjestu Podgradci. Nadalje, je 1886. godine sklopila bosansko-hercegovačka Zemaljska uprava ugovor na 10 godina sa firmom Morpurgo i Parente iz Trsta. Po ovom ugovoru ova firma je mogla godišnje posjeći 25-75 hiljada hrastovih stabala. Pored ovih ugovora, 1893. sklopljen je i ugovor na 20 godina sa firmom Steinbeiss za eksploataciju šumskih područja u Bosni. Ova firma je dobila na eksploataciju područje Vučje Poljane, a dvije godine kasnije i šumska područja Resanovače i Grmeča. Na osnovu navedenog angažmana Steinbeiss je osnovao u Dobrljinu preduzeće koje će mijenjajući ime, akcionare i poslovanje biti prisutno u bosanskom šumarstvu nekoliko decenija.

Naime, 1900. godine ovo preduzeće se proširuje dodatnim ugovorima i pretvara u "Bosansku šumsku industriju a.d. Otton Steinbeiss" sa akcijskim kapitalom od 3 hiljade akcija i vrijednosti od 6 miliona zlatnih kruna podižući još jednu pilanu u Drvaru i željezničku prugu do Knina sa orijentacijom izvoza prema moru. 1913. godine Zajedničko ministarstvo finansija u Beču otkupljuje za račun bosansko-hercegovačkog zemaljskog erara 93,3 posto od navedenog broja akcija. Nakon raspada Austro-Ugarske, bivša Jugoslavija dolazi u posjed svih akcija i postaje isključivi vlasnik "Šumsko-industrijskog preduzeća Dobrljin - Drvar a.d." ili ŠIPAD.

Pored ovih sklopljen je još veliki broj ugovora, medju kojima se posebno isticalo preduzeće "Eisler und Ortlieb" u Zavidovićima.

1919.godine dugoročnim ugovorom su bila obuhvaćena 52 područja sa 316.786 ha najboljih vrsta bosanskih visokih šuma. Angažovana drvena masa iznosila je preko 45 miliona m³ četinjača i lišćara sa godišnjim sječivim etatom preko 2 miliona m³ drvne mase. 1921. godine registrovano je 38 naslijedjenih ugovora iz vremena austro-ugarske uprave ili novosklopljenih ugovora za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Najpoznatije firme bile su ŠIPAD, Destilacija drveta Teslić, Krivajin d.d., Zavidovići, Ugar d.d., Našička tvorn. tan., Bosnaboa, Gregersen šum.ind. a.d., Butazoni - Venturini, Djuzepe Feltrineli i Komp.

Pred kraj austrijske uprave, na manjem području i u manjem iznosu, počinje se ulagati u šumsku privredu i domaći kapital koji je radio pretežno za domaće potrebe. Prema tome njegov udio nije mogao odigrati neku značajniju ulogu. Domaći ulagači nisu bili navikli na neko veće poslovno angažovanje u industrijskom pogledu, jer su do tada živjeli kao feudalci od feudalne rente i dijelom su se bavili trgovinom.

Pored korišćenja drveta putem privatnih firmi, i država je u vlastitoj režiji vršila eksploataciju drvnog fonda.

Država je, radeći u vlastitoj režiji, podmirivala domaće potrebe sa drvnim proizvodima, a naročito drveni ugalj za potrebe željezare u Varešu. Onog momenta kada je privatna inicijativa mogla zadovoljiti i domaće potrebe tržišno poslovanje je slabilo.

I mjere legislativne i praktične prirode koje su sprovedjene u šumarstvu, u krajnjoj liniji su bile usmjerene u pravcu što većeg iskorištavanja šuma. Ukoliko su i provodjene neke mjere, koje su u suštini koristile šumi (zabrana ugonu stoke, ograničenje besplatnog drvarenja, nadzor nad eksploatacijom šuma i dr.)više su pogadjale seljake, nego preduzimače.

5. ZAVRŠNA RAZMATRANJA ORGANIZACIJE ŠUMARSKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME OTOMANSKE I AUSTRO-UGARSKE UPRAVE

Do pojave organizacije šumarske službe u Bosni i Hercegovini došlo je u vrijeme šezdesetih godina XIX vijeka kada je ovim krajevima upravljala Otomanska carevina. Njezinu pojavu su, pored ostalog, uslovile i ubrzale okolnosti, da

su anarhiji i pohlepnosti skloni feudalcima počeli da, suprotno običajnim i pravnim normama tadašnjeg društvenog sistema, prisvajaju bogate komplekse šuma i da njima samostalno raspolažu. Taj privilegovani društveni sloj, koji je naučio da živi lagodno ubirajući plodove kmetovskog rada, uvidio je da se i iz šume mogu izvući velike koristi. Pošto su već bili naučili da žive bez većeg truda i napora, a nemajući potrebnih znanja i sposobnosti da bi mogli biti aktivni učesnici u privredjivanju, oni su potražili druge načine za bogaćenje na račun šumskog bogatstva. Takve načine nije trebalo dugo tražiti. Na njih su ukazali strani preduzimači koji su se na vrijeme informisali da bosansko-hercegovačke šume mogu biti izdašno područje za plasiranje njihovog kapitala. Istina, pretežno prirodni oblik privredjivanja i zaostalost privrednog života u cjelini ometali su i privredni razmah u šumarstvu. Nadalje, nedostatak stručne radne snage, nepovoljni transportni uslovi također su bili smetnja obimnijem i raznovrsnijem korišćenju šuma. I pored toga, strani preduzimači su, zahvaljujući povoljnim ugovorima, koje su u prvo vrijeme sklapali sa feudalcima, našli mogućnost za odgovarajuće oplodjavanje uloženog kapitala. Oni su izradjivali drvne sortimente manje voluminoznosti i težine, koje je bilo lakše iznijeti iz šume i dalje transportovati vodenim putem, ili oskudnim suvozemnim saobraćajnicama do tržišnih mjesta. Nažalost, sječa i iskorištavanje šuma koje se obavljalo pod uslovima koje su karakterisali odsutnost želje i feudalaca i preduzimača da se uvede racionalnost u gospodarenju doveli su do bezobzirnog pustošenja šumskih kompleksa.

Otomanskoj upravi u Corigradu nije bilo u interesu da se ovako gospodari, iz više razloga. Prvo, što je ona htjela da prihode iz šume sama ubire, a drugo nije joj odgovaralo samovoljno i neodgovorno ponašanje feudalaca, pa makar to bilo i u odnosu na šume. Nadalje, ideje o organizovanom i racionalnom radu u šumarstvu koje su zastupali šumarski stručnjaci u ostalim zemljama prokrčile su, makar uski, put i do otomanske vrhovne uprave.

Sve je to uslovalo da se centralna vlast šire angažuje na rješavanju pitanja i problema koji su se javili zbog sve većeg interesovanja za šumu, njezino očuvanje i korišćenje. U takvoj situaciji pristupilo se organizaciji šumarske službe u Bosni i Hercegovini. Svakako da njezin prvobitni oblik nije bio naročito razvijen niti detaljnije razradjen. Organizacija šumarske službe se uklopila i prilagodila administrativnom upravnom sistemu. Unutar tog sistema su uspostavljeni šumar-

ski inspektorati. Njihovo osoblje je bilo malobrojno i većinom iz drugih država. U vrhovnoj instanci pri finansijskoj službi nalazi su se poslovi šumarstva, pa su finansijski momenti imali veliki značaj pri rješavanju pitanja u vezi sa šumom.

Ovako postavljena organizacija šumarske službe, sa malobrojnim osobljem, rasprostrla se na veliku šumsku površinu, pa nije ni mogla učiniti sve što je željela. Ipak, možemo reći da je ona doprinjela da se bar djelimično unesu principi racionalnosti u gospodarenju šumom, i da se donekle spriječi započeto uništavanje šumskog bogatstva.

I legislativna djelatnost, potpomognuta naročito od strane francuskih šumara, dala je svoj značajan udio u rješavanju mnogobrojnih pitanja iz domena šumarstva. Prvi zakon o šumama koji je donesen 1869. godine predstavlja značajan doprinos u pokušaju da se srede i raščiste odnosi u šumi i oko šume.

Kada danas želimo da ocijenimo doprinos tadašnje organizacije šumarske službe, smatramo da treba reći da je ista odigrala važnu ulogu u sredjivanju odnosa prema šumi. Ovo tim više što je djelovala u nestabilnim, do kraja uzburkanim, promjenljivim i neuskladjenim društvenim odnosima i kretanjima. Samovoljnost i društvena nedisciplinovanost bosansko-hercegovačkih feudalaca prema centralnoj otomanskoj upravi, mijenjala je smjer poduzimanih akcija centralne uprave, koja je nastojala srediti društvene odnose općenito, pa i odnose prema šumi.

Strani uticaji su, takodjer, igrali značajnu ulogu u ometanju akcija kojima su se željeli ukloniti vandalizam i primitivizam iz gospodarenja šumama. Diplomatskim putem je stalno vršen pritisak na centralnu otomansku upravu da se udovolji zahtjevima feudalaca i stranih preduzimača koji su radili u bosanskim šumama.

Na osnovu navedenog moglo bi se reći, da je u uslovima primitivnosti cjelokupnog privrednog života, uz nestabilne i nesigurne društvene odnose, ipak dat početni, mali, ali vidljivi doprinos stvaranju i djelovanju organizacije šumarske službe koja je doprinjela da se započne sa sredjivanjem stanja u oblasti gospodarenja šumskim bogatstvima Bosne i Hercegovine.

Nakon nekoliko vjekova koje je naš narod proveo pod otomanskom upravom, došao je novi okupator, koji je obećavao da će donijeti mir, sreću i blagostanje bosansko-hercegovačkom narodu. Civilizovani ljudi, puni šarma i elegancije, raznovrsnih znanja i sposobnosti, govorili su da donose red, zakonitost i prosperitet u jedan kraj zaostalog i primitivnog balkanskog teritorija. Nažalost, njihovo znanje i sposobnost su im često služili da iskorištavaju narod i prirodna bogatstva osvojene teritorije. Da bi pred evropskom javnošću, koja joj je povjerila područje Bosne i Hercegovine da "pruži stanovnicima blagodeti civilizacije, kojih su oni, pod turskim gospodarstvom bili lišeni", opravdala povjerenje, okupatorska uprava je prividno sve radila po pravdi i zakonu.

I u oblasti šumarstva sve je bilo, izvana gledajući, po evropskom uzoru, da bi javnost stekla utisak o civilizovanosti i savremenosti austro-ugarske uprave i u oblasti šumarstva. Ustanovljena je dosta dobra organizacija, zabranjeno oštećivanje i uništavanje šumskog bogatstva, ali od strane domaćeg stanovništva. Ograničeno je i pravo servituta u šumama, koje je opet pogodilo domaće stanovništvo i to najviše seljaka, koji je i onako, pritisnut velikim i raznovrsnim porezima, jedva održavao svoj goli život.

Povećan je i stručno usavršen kadar koji je radio u šumarstvu. Vršene su procjene šuma, obavljen njihov katastarski premjer, šume su ograničavane i njihove granice obilježavane. Dakle, općenito uzevši sve ove mjere su prividno išle u prilog očuvanja šumskog bogatstva, njegovog sredjivanja i unapredjenja.

Medjutim, ove mjere najčešće nisu imale svrhu da se očuva i unaprijedi šumsko bogatstvo da bi se isto ostavilo u sredjenom obliku domaćem stanovništvu. Naprotiv, to je učinjeno da bi se stekao potpun uvid u mogućnost svestranije eksploatacije šuma. Širom su se otvorila vrata inostranom kapitalu koji je ušao u bosanske šume. Sklopljeni su ugovori ne na godinu dana, nego i na više decenija. Dok je naš seljak morao sakupljati suha i trula stabla koja su ležala razbacana po zemlji, inostrani kupac je sjekao najbolje i komunikacijama najbliže drveno bogatstvo. Govorilo se da su dugoročni ugovori dobri, jer se samo putem njih može obezbijediti trajniji i obimniji prihod za izgradnju objekata u šumi. Medjutim, ni to nije bilo tačno, jer su preduzimači otvarali šumu neracionalnim transportnim sredstvima koja nisu mogla poslužiti za duži period.

Dakle, organizacija i rad u šumarstvu su u ovom periodu bili većeg obima i intenziteta. Nažalost to nije pomoglo šumarstvu, jer je tadašnja organizacija šumarske službe, iako, u normalnim prilikama, moćno sredstvo za unapredjenje i prosperitet ove privredne grane, bila povremeno sredstvo koje je omogućavalo veće iskorištavanje šuma. Djelujući u uslovima kapitalističkog načina privredjivanja, organizacija i rad u šumarstvu nisu bili usmjereni u pravcu koji bi mogao pomagati potpuniji razvoj i očuvanje šuma.

Istina, nije se sjeklo i gospodarilo kao u vrijeme feudalnog samovlašća. Konačne štete su ipak bile velike po obimu i po vrijednosti, jer se sa više sistema koristilo i odnosilo drveno bogatstvo ovog područja.

Moramo reći da se organizacija šumarske službe nekoliko puta i mijenjala, poprimajući povremeno i oblike kojima se, i sa današnjeg stanovišta ne bi, sa formalne strane, mogle staviti ozbiljnije zamjerke. Medjutim, to je dijelom bio samo plašt kojim su se prikrivali stvarni ciljevi okupatorske politike u oblasti šumarstva. Na taj način, iako su postojale mogućnosti za svestraniji razvoj i napredak šumarstva i njegove organizacije u Bosni i Hercegovini, obzirom na napredak šumarske nauke i prakse u drugim zemljama, zahvaljujući okupatorskoj upravi imali smo formalno dobru, ali ipak po načinu djelovanja nedovoljno efikasnu organizaciju šumarske službe.

L'ORGANISATION DU SERVICE FORESTIER EN BOSNIE ET HERZEGOVINE
PENDANT LE REGNE TURQUE ET AUTRICHE - HONGROIS

Resumé

Dans ce moerceau nous présentons les formes et les devoirs du service forestier en Bosnie et Herzégovine depuis sa création jusqu' à 1918.année.

On sait que l'organisation de ce service en Bosnie et Herzegovine est mis à fonctionner vers 1860. pendant le gouvernement des Turques.

Au commencement l'organisation n'était pas suffisamment développée car elle s'accommodait d'après ce système administrative.

L'organisation dans la sylviculture est agie par l'intermède d'inspecteurs forestiers, de leurs remplaçants et de gardes - forestiers. La plus part d'inspecteurs ont été des étrangers, mais il n'y en avait pas suffisamment.

L'activité législative a pris part à la contribution de la délibération des questions dans la sylviculture. En 1869. il est donné la loi sur la sylviculture.

L'arrivée de l'Autriche - Hongrie avec son administration l'organisation forestière est approximativement développée en Bosnie et Herzégovine. Au début l'organisation est agie par les référendaires forestiers chez les départements et les arrondissements (la suite de l'organisation de l'époque turque). Après cela un certain temps les bureaux forestiers et les districts forestiers agissaient (1880.-1882.) et alors le service forestiers a été de nouveau accommodé au système administrative.

Au commencement de 1911. l'organisation a été modifiée et il était fondé la direction de forêts qui se réunit avec les districts forestier en exploitant les grands régions forestières.

En ce temps le personnage forestier était un peu plus nombreux et qualifié. Il a contribué à la conservation des forêts surtout quand l'organisation est devenue plus indépendante du pouvoir politique. En tout, le service dans cette période n'a beaucoup contribué à la conservation forêts en Bosnie et Herzégovine.

Les entrepreneurs étrangers contractant aux longs termes avaient la possibilité exploiter les forêts de notre région aux conditions très favorables. Cette possibilité a provoqué la dévastation des forêts en Bosnie et Herzégovine. On a donné un peu dans les communications, dans la plantation et pour la sauvegarde des forêts.

Važnija literatura:

1. Bar A.: Austrijska uprava od 1878.-1903. u Bosni i Hercegovini. Beograd, 1906.
2. Begović B.: Bosansko-hercegovačke šume u svjetlu imovinsko pravnih odnosa za vrijeme otomanske vladavine. Narodni šumar, 10-12/1958.
3. Begović B.: Meremmatno pravo drvarenja i iskorištavanja naših šuma na osnovu toga prava u periodu otomanske vladavine, Narodni šumar, 1959.
4. Begović B.: Strani kapital u šumskoj privredi Bosne i Hercegovine za vrijeme otomanske vladavine. Radovi Šumarskog fakulteta i Instituta za šumarstvo i drvenu industriju u Sarajevu, 1960.
5. Begović B.: Početak i razvoj industrije celuloze u Bosni i Hercegovini. Narodni šumar, 5-6/1965.
6. Begović B.: Nekoliko istorijskih podataka o radu i razvoju šumsko-industrijskog preduzeća, Dobrljin-Drvar a.d. (Šipad). Rukopis.
7. - Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Herzegovina. Wien, 1906.
8. Dešić V.: Prilozi naučnom istraživanju organizacije rada u uslovima socijalizma. Beograd, 1949.
9. Dimitz L.: Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Herzegovina. Wien, 1905.
10. Djurdjev B.: Neke teškoće u ispitivanju istorije Bosne i Hercegovine. Pregled, 2/1953.
11. Eichler E.: Justizwesen Bosniens und der Herzegovina. Wien, 1889.
12. Gavranović B.: Bosna i Hercegovina od 1853-1870. godine. Naučno društvo NRBiH, Sarajevo, 1956.
13. Guttenberg H.: Die forstliche Verhältnisse Bosniens. Centralblatt für das gesamte Forstwesen. Wien, 1880.
14. Guttenberg-Schweiger - Kaltner: Ergebnisse der Forstexpertise in Bosnien und der Herzegovina während des Sommers 1879. Wien, 1880.
15. Hoffmann K.: Die Entwicklung des Forstwesens in Bosnien und der Herzegovina von der oesterr.- ungar. Okkupation bis 1893. Oesterr. Vierteljahresschrift für Forstwesen, Heft I, 1894.

16. Hohenbruck A.: Der Holzexport Oesterreichs nach den Westen und Norden. Wien, 1869.
17. - Instrukcija za šumski privredni odsjek Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu. Sarajevo, 1913.
18. Jukić F.: Putopisi ietnografski radovi. Sarajevo, 1953.
19. Kapidžić H.: Iskorištavanje šuma u doba Ali paše Rizvanbegovića u Hercegovini, Gajret, 3-6, 12-13/1935.
20. Kapidžić H.: Hercegovacki ustanak 1882.godine. Sarajevo, 1958.
21. Kesterčanek F.: Kroz Bosnu i Hercegovinu. Šumarski list, 1897.
22. - Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu o gospodarenju sa privrednim šumama. Sarajevo, 1891.
23. - Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 11.8. 1890.godine broj 37061/1. Šumarski list, 1905.
24. - Naučno putovanje članova hrvatsko-slavonskog šumarskog društva za Bosnu i Dalmaciju god.1903. Šumarski list, 1903.
25. Neumann: K spoznavanju šumarskih običaja u Bosni, Šumarski list, 4/1882.
26. Roskiewicz J.: Studien über Bosnien und die Hercegovina. Leipzig-Wien, 1868.
27. - Sammlung der für Bosnien und der Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen 1871.-1881., Band II, Wien, 1881.
28. Schmid F.: Bosnien und Herzegovina unter der Verwaltung Oesterreich-Ungarns, Leipzig, 1914.
29. Simeunović D.: Pojam, sadržina i obim nauke o organizaciji i poslovanju u šumarstvu, Šumarstvo, 5-6/1957.
30. Spaić V.: Pravni režim u Bosni i Hercegovini za vrijeme Turaka. Istorijsko-pravni zbornik II/1949.
31. Šabanović H.: Bosanski pašaluk. Naučno društvo NRBiH, 1959.
32. Šerbetić A.: Razvoj šumarstva u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina kao privredno područje, 1938.
33. - Šumske prodaje u Bosni. Šumarski list 10/1885.

34. Thoemmel G.: Geschichtliche, politische und topographisch-statistische Beschreibung des Viläet Bosnien. Wien, 1867.
35. - Trgovina i industrija drva u Bosni. Šumarski list, 1891.
36. - Turski šumski zakon od 11 Schevala 1286.(1869).Šumarski list, 1913.
37. - Zakon o zaštiti šumskog vlasništva od 15.jula 1913.godine. Sarajevo, 1913.
38. Zaplata R.: Privredne politike Bosne i Hercegovine polovinom XIX vijeka. Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1933.

S A D R Ž A J

	Strana
PREDGOVOR	61
1. UVOD	63
2. PREDMET ISTRAŽIVANJA	66
3. PRVI POČECI ORGANIZACIJE ŠUMARSKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI U VRIJEME OTOMANSKE VLADAVINE	67
3.1. Sistem organizacije šumarske službe	67
3.2. Vrste šumskog vlasništva i način gazdovanja šumama do kraja otomanske vladavine	68
3.2.1. Vrste vlasništva nad šumama	68
3.2.2. Način korišćenja šuma u Bosni i Hercegovini za vrijeme otomanske vladavine	71
3.2.2.1. Uslovi pod kojima je vršeno iskorištavanje šuma	71
3.2.2.2. Način kupovine drveta u šumama	72
4. ORGANIZACIJA UPRAVLJANJA I GAZDOVANJA ŠUMAMA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE	75
4.1. Kraći prikaz organizacije austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini	75
4.2. Organizacija šumarske službe	76
4.3. Šumsko - imovinski odnosi	83
4.4. Korišćenje drvnog fonda	85
5. ZAVRŠNA RAZMATRANJA ORGANIZACIJE ŠUMARSKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME OTOMANSKE I AUSTRO - UGARSKE UPRAVE	87
RESUME	92
LITERATURA	93

S A D R Ž A J

S v e s k a 1.

	Strana
Djapić dr D.:	
KOMPLEKSNO PROUČAVANJE EKONOMIKE PROIZVODNJE I FINANSIJSKE SITUACIJE ŠUMSKO-PRIVREDNIH ORGANIZACIJA	3
RESEARCH ON COMPLEX ECONOMIC AND FINANCIAL SITUATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FOREST ENTERPRISES	57

Sveska 2.

Vučijak dr S.:	
ORGANIZACIJA ŠUMARSKE SLUŽBE U BiH ZA VRIJEME OTOMANSKE I AUSTRO-UGAR- SKE VLADAVINE	59
L'ORGANISATION DU SERVICE FORESTIER EN BOSNIE ET HERZEGOVINE PENDANT LE REGNE TURQUE ET AUTRICHE-HONGROIS	92